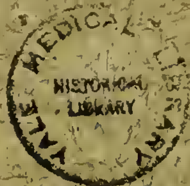

YALE MEDICAL LIBRARY
HISTORICAL LIBRARY

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS EN BEHANDELING

DER

KINDERPOKKEN,

DOOR

IZAÄK DE KONING,

STADS MEDICINÆ DOCTOR,

MITSGADERS

HEEL- EN VROEDMEESTER;

TE

ZALT-BOMMEL,

Lid van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam, *en van het Geneeskundig Genootschap* Vis Unita Fortior, *te* Hoorn.

TOT ALGEMEEN GEBRUIK INGERIGT.

Te ZALT-BOMMEL,
Bij JOHANNES NOMAN.
1824.

Zweckmässig und einfach, ist mein Grundsätz, was daüber ist, ist zu viel.

BRÜNNINGHAUZEN.

AAN DE

WELEDELE ACHTBARE HEEREN

BURGEMEESTER,

WETHOUDERS,

RADEN,

MITSGADERS DEN

GEHEIMSCHRIJVER

DER STAD

ZALT-BOMMEL,

WORDEN DEZE

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS EN BEHANDELING

DER

KINDERPOKKEN,

ALS EEN

BEWIJS VAN BIJZONDERE HOOGACHTING, EERBIEDIG

OPGEDRAGEN,

DOOR

hunnen dienstvaardigen dienaar,

K. DE KONING.

OVER DE
KINDERPOKKEN.

INLEIDING.

Is het niet onbegrijpelijk, ja, is het zelfs niet onvergeeflijk, dat nog zoo vele ouders huiverig, andere vooringenomen en bevooroordeeld, sommigen, wat meer is, vijandig zijn tegen de koepokinënting? Eene kunstbewerking, welke door de ondervinding zoo beslissend het beveiligend vermogen voor de zoo afzigtelijke, menigmalen gevaarlijke en vaak doodelijke kinderpokken in zich bevat. Deze waarheid te willen betoogen, zou inbreuk maken op de verdiensten van zoo vele waarlijk groote mannen, welke opzettelijk over dit onderwerp zoo beslissend geschreven hebben, op de zoo vele duizende proeven, welke in alle landen, onder zoo vele verschillende volkeren en onder eene zoo groote verscheidenheid van omstandigheden, door voortreffelijke geneeskundigen, ook zelfs door mij genomen, en welke alle eindelijk door eene reeks van ten minste vijf en twintig jaren bevestigd zijn. Ja! wij zeggen het, onbebegrijpelijk en onvergeeflijk is het! Doch aan de andere zijde is het ook waar, dat wij geenszins loochenen kunnen, dat er, hier of daar, daad-

zaken hebben plaats gehad, welke voor onkundige of voor zwakke menschen ontmoedigend geweest zijn.

Het is mijn voornemen geenszins, al de redenen op te geven, welke de oorzaken waren of kunnen zijn, dat hier of daar eene vlak op de koepokinënting zou kunnen geworpen worden, noch mij onledig houden met het grootendeels zeer gemakkelijk uitwisschen van dezelve; — het is genoeg, in het algemeen aan te merken, dat, mij bekend, niets volmaakt op deze aarde is, en men dus dwaas en ondankbaar handelt, wanneer wij iets volmaakts begeeren. Moet eene zaak nog beter, wat willen de menschen dan toch? Of is het eene onwaarheid, dat, wanneer tien duizend gevaccineerd worden, negen duizend negen honderd negen en negentig beveiligd worden voor de kinderziekte? Moet nu dat ééne ongelukkige geval triumferen en de overige in geene aanmerking genomen worden?

Het is waarlijk treurig, en het is zulks daarom nog des te meer, omdat, in andere gevallen, vele menschen juist tegenovergesteld handelen. Immers, om maar één voorbeeld op te geven, alle jaren gaan vele menschen, wanneer, bij sterke vorst, het water tot ijs gevormd is, schaatsenrijden, meestal alleen voor genoegen, en ieder weet, door de droevige ondervinding, hoe velen jaarlijks jammerlijk omkomen, en dat honderden daardoor onuitwischbare ziekten en gebreken opdoen, en nog willen de menschen niet leeren, zich er van te onthouden.

den. Genoeg, — de oorzaken en de ontzenuwing van dezelve zijn te algemeen bekend en herhaalde malen door bekwame pennen verrigt, dat zulks thans eene overbodigheid zoude kunnen geheeten worden, wanneer ik daaraan mijnen dierbaren tijd besteedde. Ik doe dit te minder, omdat niet somtijds een CAPADOSE zich verbeelden zou, dat zijn geschrijf tegen de vaccine eenige waarde in mijne oogen had. Het valt ook geenszins in mijn tegenwoordig doel, — een doel, hetwelk te wenschen ware, dat nimmer weder in het hart van eenig Geneesheer behoefde op te komen; want immers moest de inënting met de vaccine zoo volkomen algemeen zijn, dat niemand meer over de kinderpokken behoefde te spreken, veel minder te schrijven. (1)

Waarheid, jammerlijke waarheid evenwel is het, dat, door het verzuimen of niet behoorlijk beoefenen van de koepokinënting, op verscheidene plaatsen van ons vaderland, de kinderpokken zich beginnen te vertoonen, en niet nalaten, hare slagtoffers aan den dood te brengen, ja al die verschrikkelijke gevolgen met zich slepen, welke zij voormaals in zulk eene ruime mate opleverden.

Waarheid is het ook even zoo, dat, door de gezegende koepokinënting, de aandacht, althans van vele Dorps-heelmeesters, om niet te zeggen, zelfs van vele Geneesheeren, van de kennis en behandeling van de kinderpokken is afgetrokken gebleven, en het zeer te vreezen is, dat sommigen der eerstgemelden veelligt nim-

 mer

mer dezelve gezien, mogelijk geen enkel woord daarover gelezen hebben.

Is het derhalve niet te vreezen, dat velen, wanneer de kinderpokken zich in hunne gemeente vertoonen, onkundig aan de ziekte zijn en geheel ongeschikt, om dezelve doelmatig en naar goede proefondervindelijke gronden te behandelen; anderen weder eenen, zelfs niet zeer aan te prijzen schrijver opslaan, waarmede zij meenen, veilig de ziekte te kunnen behandelen. Het is ook geenszins te verwachten, dat allen van hen die schrijvers in handen hebben, welke hen ten veiligen rigtsnoer verstrekken kunnen, waar van daan dan ook de gevolgen niet dan allertreurigst zijn kunnen. Daarom, en ook inzonderheid, omdat de kinderpokken zich reeds in den omtrek van deze stad beginnen te vertoonen, heb ik gemeend, geenen vergeefschen arbeid te doen, maar integendeel nuttig te kunnen wezen, met aan de zoodanigen een klein stukje in handen te geven, hetwelk waarschijnlijk, met oordeel gelezen en gebruikt, hun ten handboekje dienen kan, waarmede zij onder de gewone bedingen van oordeelkundig gebruik en onder de verpligting, om in zware gevallen den raad van eenen Geneesheer in te winnen (*), gerust deze kwaadaardige ziekte onder de oogen zien en behandelen kunnen.

Maar

(*) Het ware te wenschen, en dit kan niet genoeg gezegd worden, dat vele Dorps-heelmeesters die verpligting meerder ge-

Maar ook tevens schijnt het mij toe, dat het zal kunnen dienstbaar zijn voor nadenkende ongewijden, welke het ongeluk treffen, dat hunne lievelingen door deze ziekte aangetast worden, of ook voor de zoodanigen, welke, uit hoofde van ambts- of vriendschaps-betrekking, hetzij bij lijders, hetzij bij huisgenooten, of aanverwanten van dezelve, raad en troost moeten aanbrengen.

Ik zal ten dien einde:

1. Eene vrije vertaling geven van de eerste onderverdeeling van de tweede afdeeling des tweeden bands van het *System der praktischen Heilkunde*, van C. W. HUFELAND. De naam van dezen voortreffelijken schrijver is alleen genoeg, om mijne keuze te waarborgen; ook is dit geheele werk waarschijnlijk in weinige handen van de bovengenoemde Heelmeesters, waarbij ik de vrijheid gebruiken zal, hier en daar een voorbeeld

 van

gevoelden, of van hooger hand er toe gehouden werden; want ik ben voor mij zelven zeer overtuigd, dat door velen hunner (ik zonder hier achtenswaardige en bekwame mannen uit, welke, door vlijt en ondervinding, uitmuntende geneeskundigen geworden zijn) dat door velen, zeg ik, maar al te dikwijls verschrikkelijke misslagen, in alle belangrijke gevallen, begaan worden, waarvan de bewijzen door mij en andere geneesheeren gemakkelijk zouden kunnen worden opgegeven. Het is de schuld geenszins van de geneeskundige wetten, (men zie maar de instructie voor de Heelmeesters ten platten lande Art. 2—4 et seq.) maar het is de schuld van diegenen, welke met het toevoorzigt over dezelve belast zijn, dat zij ongestoord en ongestraft, in welk geval het ook wezen moge, tot den dood toe, onbeschaamd voortpraktiseren.

van een Recept te voegen, hetwelk ik ter onderscheiding met mijne naamletter onderteekenen zal.

2. Zal ik een aanhangsel hier bij voegen, gedeeltelijk uit andere schrijvers getrokken en hoofdzakelijk den leefregel betreffende.

I.

I.

VARIOLAE.

KINDERPOKKEN.

Diagnesis (kenteekenen). De soortonderscheidende kenteekenen van deze ziekte zijn: puisten, welke, na drie dagen koorts gehad te hebben, ontstaan, met etter gevuld worden en op den zevenden dag, na hare verschijning, droogen en roven vormen.

Deze grondhoedanigheid der ziekte kan evenwel door onderscheidene toestanden en eene verschillend gewijzigde reactie van het individu velerhande modificatiën ondergaan, waardoor afwijkingen en verscheidene soorten van pokken ontstaan, welke zijn:

Variolæ Lymphaticæ. — Pokken, welke, in plaats van etter, eene waterachtige vochtigheid in zich bevatten.

Var. Depressæ. — Pokken, welke niet behoorlijk gevuld worden, maar ingedrukt schijnen.

Var. Siliquosæ. — Blaasachtige pokken, welke meestal ledig zijn.

Var. Miliares. — Pokken, welke troepswijze, gelijk aan kleine uitslagblaasjes, te zamen staan.

Var. Verrucosæ. — Pokken, welke harde wratten zamenstellen.

Var. Sanguineæ. — Pokken, welke met bloed gevuld zijn.

Var. Confluentes. — Pokken, welke te zamenhangen, en daarenboven bij de verettering te zamen vloeijen, zoodanig, dat menigmalen geheele deelen, als het ware, met eene geheele etterende, sponsachtige zweer overdekt worden.

Beloop der regelmatige kinderpokken.

I. *Stadium irritationis.* — Tijdperk, waarin de smetstof in het ligchaam begint werkzaam te worden. Tijdperk van besmetting.

Dit tijdperk begint met het eerste gevoel der ziekte, tot dat de pokken zich beginnen te vertoonen, en alzoo tot aan den derden dag, en kenteekent zich door eene koorts, welke het eerste toeval der verwacht wordende ziekte is; bij regelmatige, eenvoudige pokken is deze eene verpoozende, dagelijksche, welke het karakter eener eenvoudige koortsprikkeling heeft. Naarmate het tijdperk van de uitbotting der pokken nadert, verheft zich ook de koortsbeweging. Behalve de gewoonlijke koortsachtige toevallen, teekent zich daarenboven het zenuwgestel meer bijzonder aangedaan, waardoor bij volwassenen, ligtelijk *deliria*, bij kinderen veelal stuipen ont-

staan; daarenboven zijn hoofd-, buik- en lendenpijnen, brakingen en neusbloedingen gewoonlijke toevallen, welke dit tijdperk vergezellen. De adem, het zweet en de pis hebben meestal, meer of minder, eenen specifieken rotachtigen reuk.

II. *Stadium eruptionis.* Tijdperk van uitbotting der pokken.

Dit tijdperk begint op den vierden dag, en duurt twee of drie dagen. Aan het einde van de derde koortsparoxismus verschijnen de pokken in gedaaute van kleine roode stipjes (*Stigmata variolarum*), welke zich met elk uur meer en meer verheffen en in omvang vergrooten. Het eerst verschijnen zij in het aangezigt, daarna aan de handen, en eindelijk op de beenen en over het geheele ligchaam, zoodat het gewoonlijk drie dagen duurt, eer de geheele uitbotting voleindigd is, waardoor de lijder altijd pokken van verschillenden ouderdom heeft, welke dan ook in de volgende tijdperken der ziekte dezelfde tijdsopvolging in hare successive verandering doen opmerken. — De koorts duurt met de overige toevallen tot aan de volkomene uitbotting voort, doch in verminderde hevigheid en tegelijk met het verschijnen van eene algemeene crisis, namelijk zweet en krisische pis.

III. *Stadium suppurationis.* Tijdperk van verettering.

De roode pokstipjes verheffen zich tot een puistje, hetwelk in den beginne klein, ingedrukt en met eene waterachtige vochtigheid ge-

vuld is, en zich nu, meer en meer, in eene volkomene ronde, tot de grootte eener erwt, met eene geelachtige etterstof gevulde puist verheft.

Dit alles geschiedt in drie dagen, zoodat elke pok op den derden dag na hare verschijning het tijdperk van verettering voleindigd heeft; doch naardien deze veretterings-periode, wegens de successive verschijning der pokken voortduurt, is zij eerst op den negenden of tienden dag voleindigd, naar mate de uitbotting voortgaat. Dezelfde loop als met de uitbotting heeft ook met de verettering plaats; want men ziet die eerst in het aangezigt, dan aan de handen en eindelijk aan de voeten en het ligchaam. Gelijktijdig met de verettering ontstaat er eene ontstekingachtige roodheid van de huid, rondom elke pok, en eene overmatige zwelling des geheelen ligchaams, inzonderheid van het aangezigt, en zoo vervolgens naar de overige deelen, zoodat, wanneer reeds het aangezigt begint dunner te worden, de handen beginnen te zwellen, enz. Bij velen openbaart zich nu een overvloedige speekselvloed. De koorts neemt, bij goedaardige pokken, met de voleindiging der uitbotting, een einde, en verschijnt niet weder, dan ten zij de zieke eene zeer groote menigte pokken verkrijgt. In dit geval ontstaat met den aanvang der verettering eene nieuwe koorts, welke de etterkoorts genoemd wordt, naar de menigvuldigheid der pokken, en naar de vatbaarheid van het voorwerp, van eenen ver-

schil-

schillenden graad is, en somtijds zeer hevig en gevaarlijk kan worden.

IV. *Stadium Exsiccationis.* Tijdperk van opdrooging.

De pokken beginnen te droogen, verwelken en verkrijgen een schurft-, korstachtig aanzien, terwijl zij, na verloop van korteren of langeren tijd, als zwarte roven afvallen en meerendeels putten en naden in de huid achterlaten. Bij de opdrooging neemt men dezelfde successive tijdsopvolging waar, zoodat de pokken gelijktijdig beginnen te droogen in het aangezigt, etterende aan de handen en uitbottende aan de voeten zijn. De during van dit tijdperk is onbepaald: bij de goedaardige pokken zes à acht dagen, en bij de geheele ziekte negen tot veertien dagen. Gelijktijdig met de opdrooging vermindert ook de huidontsteking en de zwelling der deelen, in de zelfde orde, als waarin zij gekomen is. De koorts, wanneer dezelve bij groote volheid van pokken ontstaan is, in het derde tijdperk, zal, bij den aanvang der opdrooging, het hevigste en gevaarlijkste, ja meestal doodelijk worden; eerst met den veertienden dag houdt zij volkomen op.

Somtijds is hiermede de geheele ziekte voleindigd, maar ook menigmalen geenszins, en alsdan volgt er nog een tijdperk, hetwelk dat van naziekte genaamd wordt, en menigmalen gevaarlijker en doodelijker is, dan de ziekte zelve; alleenlijk geschiedt zulks slechts in die gevallen, bij goedaardige pokken, wanneer dezelve in groote menigte aanwezig zijn geweest.

De

De werking van het kinderpokgift is:

1. Algemeen. Groote zwakheid van het geheele gestel, en *diserasie* der stoffe, welke nog lang een specifiek karakter (eener onvolkomene vergiftiging) hebben kan. Daardoor gaat dikwijls de acute ziekte in eene langdurige, uitterende koorts over, welke dan nog, in derzelver gevolgen, doodelijk worden kan.

2. Plaatselijk. Die deelen, op welke het pokkenvergift inzonderheid werkt, zijn: de oogen, beenderen, huid en longen. Van daar langdurige oogontstekingen, verettering en verduistering van het hoornvlies, beenbederf, huidzweren en langdurig uitslag, verhardingen der klieren, hoesten, longtering, doofheid, loopende ooren, verlamming van gevoel- en beweeg-organen, zelfs van de verstandelijke vermogens.

Beloop der onregelmatige kinderpokken.

Dit onderscheidt zich naar de afwijkende hoedanigheid der pokken zelve, door het onregelmatig beloop der tijdperken en door de koorts, welke van een bijzonder karakter, nu eens stenisch, dan weder asthenisch is en, na de uitbotting der pokken, niet ophoudt, maar bestendig voortduurt. De grondoorzaak dezer onregelmatigheid is altoos eene opmerkenswaardige afwijking van de levensdadigheid, hetzij dan boven, hetzij beneden den graad der

nor-

normaliteit, hetgeen men voormaals complicatie der pokken met bijzondere soorten van koortsen noemde.

Wij overwegen dezelve daarom onder hare twee hoofdsoorten: Stenischen en Asthenischen.

Stenische Kinderpokken.

I. *Stadium.* De koortsen zijn heviger dan bij de goedaardige kinderpokken, en teekenen het karakter van eenen ontstekingachtigen toestand, harde volle pols, stekende hitte, welke met den graad der koorts in directe verbindtenis staat, roodheid en opzwelling van het aangezigt en der oogen, dorst, brandige pis, hevige stuipen en deliria, bij volwassenen soms tot razernij, sterke neusbloedingen en gemakkelijk te ontstane plaatselijke ontstekingen.

II. *Stadium.* De uitbotting geschiedt nu te langzaam, dan te spoedig op eenmaal, dan eens te vroeg, dan eens te spade, en in het laatste geval met vernieuwde toenemende koorts en zenuwtoevallen. De pokken zelve zijn bij den eersten aanvang levendiger, rooder en meerder ontstoken. Na de uitbotting laat de koorts niet af.

III. *Stadium.* De verettering is met vermeerderde ontsteking en zwelling van de huid verbonden. Somwijlen wordt dezelve, door den hevigen ontstekingsprikkel, geheel verhinderd. De etterkoorts is bij uitnemendheid zwaar, en er paren zich nog menigmalen plaatselijke ontstekingen van inwendige deelen bij.

IV.

IV. *Stadium.* Het opdroogen gaat langzaam en altoos met voortdurende hevige koorts gepaard.

Asthenische Kinderpokken.

De Asthenische toestand vertoont zich onder twee modificatiën, dat is: zwakheid met een zeer aangedaan zenuwgestel (*Variolæ Nervosæ*), of zwakheid met eene geneigdheid tot rotachtige ontbinding der organische - stoffen, (*Variolæ putridæ.*)

I. *Stadium. Variolæ Nervosæ.* De koorts heeft alle toevallen eener zenuwkoorts, deliria en kramptrekkingen der zenuwen, zwakke, kleine zamengetrokken pols, een bleek ingevallen aangezigt, meer koude dan hitte, en meestal afwisseling derzelve, bleeke pis, en groote krachteloosheid.

Variolæ Putridæ. — De koorts teekent het karakter, ten minste de aanlage van eenen rotachtigen toestand, buitengewone zwakheid, overvloedig, meestal onaangenaam stinkend zweet, neusbloedingen, of buikloop.

II. *Stadium. Variolæ Nervosæ.* De uitbotting geschiedt langzaam, of de pokken verschijnen spoedig en als op een oogenblik, en is ongeregeld ten aanzien van de plaats, welke zij innemen; de vlakken verschijnen niet van elkander gescheiden en gelijkvormig, maar ongelijk, aan sommige plaatsen geene, andere weder troepswijze zamengedrongen; de reeds opgekomene pokkensteekjes of plekjes verdwijnen weder;

de

de huid is daarbij koud, droog, krampachtig zamengetrokken; de koorts en zenuwtoevallen nemen toe; de geringste, op de zenuwen werkende indrukken, als koude en gemoedsaandoeningen, kunnen de pokken weder doen terug treden, en de belangrijkste zenuwtoevallen veroorzaken.

Variolæ Putridæ. De uitbotting geschiedt als het ware aanvallenderwijze, onregelmatig; eene groote menigte pokvlakjes zijn in verzamelingen te zamengehoopt, welke een blaauwachtig aanzien hebben; Petechiën vertoonen zich tusschen dezelve; de koorts verheft zich met groote hitte en toenemende zwakte, met waterachtig, meestal stinkend kleverig zweet; neusbloedingen, buikloop nemen hand over hand toe.

III. *Stadium. Variolæ Nervosæ.* De pokken verheffen zich langzaam, blijven ingedrukt en vullen zich, in plaats van met etter, met water op, (*Var. Lymphaticæ, Siliquosæ*) vloeijen te zamen, en haar omtrek wordt maar weinig en min uitgebreid, *rood*, de œdemateuse zwelling vormt zich bijna niet, althans zeer onvolkomen en valt ligtelijk weder neder.

Het karakter van veranderlijkheid, hetwelk in het algemeen den Nerveusen toestand kenteekent, openbaart zich ook zeer in dit geval. De koorts verheft zich met de verettering op nieuw tot eenen hoogen graad, en vereenigt zich met hoogst gevaarlijke en doodelijke zenuwaandoeningen en ook meermalen met Asthenische ontstekingen der inwendige deelen.

Va-

Variolæ Putridæ. De pokken verheffen zich onvolkomen, en behouden indrukken, welke eenen graauwen, bruinen, zelfs zwarten grond teekenen, gaan spoedig in verettering en gangrena over, en worden met bloed gevuld, (*Variolæ Sanguineæ*) de petechien vermeerderen, de koorts verheft zich tot den hoogsten graad van rotkoorts, de Colliquatiën nemen de overhand, en inzonderheid de neusbloedingen, van het darmkanaal en der nieren, daarenboven is de speekselvloed overvloediger, scherper en zelfs wegvretend.

IV. *Stadium. Variolæ Nervosæ.* De pokken droogen vroeger dan gewoonlijk, niet zelden op eenmaal, met wegzinking van de zwelling, waarop de dood gemeenlijk volgt. De koorts duurt ook bij de opdrooging met hevigheid voort, en verwekt alsdan de gevaarlijkste zenuwtoevallen, stuipen, beroerten, smoorzinking, keelontsteking, of andere plaatselijke inwendige ontstekingen, welke, in dit tijdperk, het doodelijk gevaar vergrooten.

Variolæ Putridæ. De pokken droogen somwijlen te spoedig, dan weder te langzaam, en somtijds veranderen zij in boosaardige rotachtige zweren, welke weken lang kunnen voortduren, en zelfs zeer laat nog den dood kunnen veroorzaken. De koorts verheft zich met de opdrooging altoos meer en meer, met al de toevallen van eene kwaadaardige rotkoorts, brandende hitte, vreesselijken stank en algemeene ont-

bin-

binding. De Colliquative ontlastingen en bloedingen nemen de overhand, welke den dood veroorzaken, of er ontstaan plaatselijke ontstekingen, welke spoedig in koudvuur overgaan en even zoo doodelijk zijn.

De *herstelling* is bij de asthenische pokken langzaam en met bezwaren en moeijelijkheden vergezeld, te meer nog, wanneer de pokken van eenen rottigen aard zijn geweest. Er bestaat geen ziekte, welke in zoo eenen korten tijd het gansche organismus zoo geheel vernietigen en hetzelve zoo ongelijkvormig maken kan, als deze vergifting, wanneer zij, inzonderheid, het karakter van rotting aanneemt. De hoogste graad van verzwakking, geheele vermagering, wanvorming en desorganisatie der uit- en inwendige deelen, verandering der uitwendige gedaante, langdurige ontaarding der vochten, zijn de resultaten, eener drieweekelijksche ziekte.

De boven reeds genoemde deelen, oogen, longen, beenderen, ondervinden hiervan de meeste gevolgen, maar in veel sterker graad, dan bij de goedaardige pokken.

De dood volgt nu eens onder stuipen, dan eens bij plaatselijke ontstekingen of koudvuur, dan eens onder een wegvloeijend rottig zweet en verzwakking. Het tijdperk van uitbotting, meer evenwel het tijdperk van opdrooging, zijn diegene, waarin de meeste slagtoffers vallen.

Prognosticatio. Voorzegging. De geheele beoordeeling van het gevaar bij de kinderpokken hangt van twee zaken af:

 1.

1. Van de menigte der pokken, of, hetwelk hetzelfde is, van den meerderen of minderen graad van vergiftiging; want, zelfs voor het overige goedaardige pokken kunnen, door derzelver groote menigte, gevaarlijk worden, en het is de eerste en beslissende stelling in de voorzegging: hoe meer pokken er aanwezig zijn, inzonderheid in het aangezigt, des te gevaarlijker is de ziekte.

De oorzaak daarvan is de volgende. Vooreerst bewijst de groote hoeveelheid van pokken eenen hoogen graad van inwendige vergiftiging en opneming (*Reproductie*) van het gift, waarmede noodwendig het gevaar in het naauwste verband moet staan. Ten tweede: hoe meerder pokken zich vormen, zoo veel te meer huidorganen worden er beleedigd en in hunne werkingen gehinderd, en alzoo destemeer pok-etter voortgebragt, gedeeltelijk weder opgenomen, en de vochten op nieuw vergiftigd. Eindelijk, hoe meer door de menigte van pokken de eigensoortige prikkeling verhoogd wordt, zoo veel te gemakkelijker kan er overprikkeling, doodelijke zwakheid, verlamming en koudvuur ontstaan.

2. Van de *Complicatie*. Hoe meer zich andere ziekten met de pokken gelijktijdig vereenigen, des te gevaarlijker zijn dezelve.

Het gevaar verhoudt zich in dit geval in de volgende gesteldheid. Het goedaardigste is, wanneer de complicatie van eenen stenischen aard is; gevaarlijker met zenuwzwakheid. (*Asthenia*) ge-

gevaarlijker, wanneer tevens wormen en tandpijnen tegenwoordig zijn, en hoogst gevaarlijk, wanneer zij met rottige Asthenie vereenigd is. De stoffelijke voorzegging bepaalt, of van te voren het te vreezen gevaar, of reeds het tegenwoordige.

I. Teekenen, welke voor of bij het ontstaan van de ziekte bepalen, of dezelve goedaardig, dan of zij gevaarlijk zal worden. — Dezelve berusten alleen op de boven opgegevene hoofdpunten; namelijk op de meerdere of mindere aanlage en ontvangbaarheid (*Assimilatie* en *Reproductie*) van het kinderpokgift en deszelfs complicatiën.

Maar hier leert de ondervinding, dat de schijn somtijds geweldig bedriegt; want zoo min wij tot nog toe eenig teeken hebben, om de dispositie tot de aansteking in het algemeen te onderkennen, zoo hebben wij ook geene zekerheid, om de ontvangbaarheid tot de meerdere of mindere gevolgen van de aansteking te bepalen, naardien de sterkste en gezondste gestellen vele en kwaadaardige, en de zwakste, daarentegen, weinige en goedaardige pokken kunnen bekomen. Evenwel zijn de volgende daadzaken van aanbelang.

1. De Epidemische en Endemische Constitutie. — Hoe meer de algemeen heerschende gezondheids-constitutie ziekelijk is, des te gevaarlijker zijn bij dezulken de verschijnende kinderpokken, inzonderheid als Asthenische koortsen, roodeloop of kinkhoest heerschende zijn;

 in

in vele plaatsen, bijzonder in lage landen, naauwgebouwde steden, regeren meestal kwaadaardige kinderpokken.

2. Het Epidemisch of Sporadisch karakter der kinderpokken en het tijdsgewricht van de Epidemie. — Epidemisch heerschende kinderpokken zijn altoos gevaarlijker, dan wanneer zij sporadisch verschijnen. Het middelpunt der besmetting, wanneer er het grootste getal zieken liggen, is altoos gevaarlijker, dan in den beginne of aan het einde.

3. De individueele toestand van het besmette voorwerp. Inzonderheid de erfelijke aanlage, de dispositie, om vele en kwaadaardige kinderpokken te verkrijgen, is door de voortteling overerfelijk, en kwaadaardige pokken bij de ouders doen ook de zoodanige bij de kinderen verwachten. Verder komt in aanmerking de ouderdom: van de geboorte tot aan het derde jaar, en van het twaalfde jaar tot hooger ouderdom, zijn de kinderpokken het gevaarlijkste, meer althans, dan van het derde tot het twaalfden jaar. De ligchamelijke toestand: magere, bruine ligchamen met eene drooge huid zijn aan gevaarlijker pokken onderworpen, dan blonde voorwerpen, welker huid en vezelen slapper zijn. Kinderen in het tijdperk van tandkrijging, of welke met wormen zijn geplaagd, en ook zoodanige, welke met belangrijke ziekten, of aanstekende kwalen, als daar zijn Venerische of

Scro-

Scrofuleuze, behebt zijn, verkrijgen gevaarlijker pokken.

II. Teekenen van tegenwoordig gevaar.

Hoe meer de kinderpokziekte aan de boven opgegevene schets van regelmatige goedaardige pokken gelijkvormig is, des te minder gevaar. Hoe meer afwijkingen en toevallen zich openbaren, en in den loop der ziekte zich doen opmerken, des te gevaarlijker zijn zij.

Eene langzame verschijning der pokken, met matige koorts en zenuwtoevallen, is altoos beter, alsdan wanneer dezelve met spoed en hevigheid voor den dag komen.

Zenuwtrekkingen voor het uitbreken van dezelve, wanneer zij niet al te hevig en aanhoudend zijn, teekenen goedaardige pokken: bij het uitbreken zijn de pokken het gevaarlijkste; het doodelijkste bij de opdrooging.

Een hevig en onverdragelijk jeuken is een zeer groot gevaar aantoonend kenteeken.

Wanneer na den zesden of zevenden dag na de uitbotting de zwelling van het aangezigt plotselijk wegzinkt, de pokken in het aangezigt indrukken bekomen, en bleek of in derzelver grond wanvormig worden, de roode randen verdwijnen, zoo is een dreigend en dringend doodsgevaar voor handen, en alleen onder voorwaarden, dat de zwelling zich aan de handen herstelt en de pokken zich weder verheffen, kan de zieke behouden blijven; maar volgen er heeschheden, keelontstekingen, trekkingen, zoo

is deszelfs dood onbetwistbaar zeker, en valt binnen een of twee dagen voor.

Aetiologie. Redenmatige kenteekenen en omschrijving van dezelve. — De kinderpokken behooren onder die besmettelijke ziekten, welker oorzaak alleenlijk in de mededeeling van het pokgift en de daardoor verwekte wederwerking van het organismus bestaat.

De Aetiologische onderzoekingen betreffen alzoo vooreerst den aard en de natuur van het smetgift, en vervolgens de werking, welke hetzelve in het dierlijke ligchaam, zoo wel in hare naaste als verwijderde betrekking, uitoefent.

I. De hoedanigheid van der pokken smetstof.

1. Van de eigenlijke natuur- en scheikundige hoedanigheid van het pokgift weten wij even zoo weinig, als van eenige andere smetstof. Niemand heeft het gezien, niemand heeft het zinnelijk daargesteld; want de poketter, welken men gewoonlijk pokstof heet, is alleen het vehikulum (voervocht) van het pokgift. — Even zoo weinig is men in staat geweest, tot nog toe, deze stof scheikundig daar te stellen. Alleen het levend dierlijke ligchaam is het, waarop zij werkt, en door derzelver verwekte wederwerking hare tegenwoordigheid bewijst, en daardoor weder op nieuw voortgebragt wordt. Zij behoort alzoo, even als alle smetstoffen, tot het rijk der organisch levende natuur.

2. Het is eene nieuw ontstane ziekte. — In het jaar 700 na de geboorte van CHRISTUS, ontdekte men de eerste sporen en plaats van het ontstaan dezer ziekte. In de 16e eeuw kende men de ziekte in *Noord-Amerika* niet, en in de 18e is zij eerst in *IJsland* en *Kamschatka* ontdekt en verspreid geworden.

Zij is geheel in de lucht oplosbaar; maar wordt evenwel langzaam in dezelve veranderd, en verliest eindelijk hare besmettende eigenschappen.

3. Zij besmet alzoo alleen door onmiddellijke aanraking van het eene voorwerp op het anderen, en van de met de smetstof bezwangerde dampkringslucht.

4. Door sterke hitte of door koude, zelfs door rotting, kan zij te onder worden gebragt.

5. Zij openbaart hare werking alleen aan het menschelijk ligchaam.

6. Zij brengt maar eenmaal in hetzelfde voorwerp eene algemeene ziekte te weeg; maar zelden, onder de honderdduizend gevallen slechts eens, ondervindt men hier van eene uitzondering, waar zij meermalen mogelijk is. — Plaatselijk door onmiddellijke mededeeling onder der de huid, door inënting, kan zij meermalen worden voortgebragt. (2)

7. Altoos moet er eene bijzondere dispositie van eenig ligchaam plaats hebben, om

 werk-

werkzaam te worden ter voortbrenging van het eigensoortige product, de kinderziekte namelijk, en de nieuwe kinderpokstof. Mededeeling en aansteking zijn, gevolgelijk, twee verschillende zaken. De eerste kan geschieden zonder de laatste; ja er kunnen van tijd tot tijd bijzondere uitwerkingen plaats hebben, zonder echter het eigensoortige karakter der pokken daar te stellen. Bij voorbeeld: plaatselijke ontstekingen op de inëntplaats, zonder nieuwe pokken te veroorzaken. Sommige voorwerpen hebben in het geheel geene dispositie tot de kinderziekte, waardoor zij, hoe ook hun de stof worde medegedeeld, nimmer van de ziekte worden aangedaan. Bij velen is dit slechts tijdelijk; anderen zijn nimmer ontvankelijk. Is het slechts tijdelijk, dan is de ontvangbaarheid nu of dan aanwezig, waardoor de mededeeling somtijds zelve door inënting jaren lang mislukken, en dan weder op eenmaal zeer spoedig gebeuren kan. Het is bewezen, dat zelfs sommige toestanden van de dampkringslucht de besmetting en verspreiding meer dan andere begunstigen, en daardoor aan de ligchamen eene meerdere en grootere verwantschap tot de smetstof veroorzaken. Van daar die Epidemiën, in welke de besmetting oneindig gemakkelijker en algemeener geschiedt, dan op andere tijden. De eenige zekere bekende middelen, om de ontvangbaarheid voor de kinderpokken te vernietigen, zijn: of de voortbrenging van de pokken zelve, of de *koepokinënting*. Het schijnt, dat er in de ontvangbaar-

heid

heid (*dispositie*) verscheidene graden zijn, namelijk volkomene en onvolkomene, waarvan de oorzaak schijnt te bestaan, dat vele menschen de kinderziekte te zwaar, andere te spoedig bekomen, even zoo, dat na onvolkomene kinderziekte (inzonderheid na de inënting en al te sterk aangewende opwekkende methode) de dispositie alleen maar onvolkomen vernietigd is, en daardoor de ziekte in staat is, weder te komen. Zij kan ook bij algemeen ontbrekende ontvangbaarheid dan nog plaatselijk aanwezig zijn, waardoor een mensch, die voormaals de kinderziekte heeft doorgestaan, evenwel plaatselijk aangedaan wordt, en weder anderen, welke de pokken niet gehad hebben, nu ook plaatselijk aangedaan worden, zonder de algemeene ziekte te verkrijgen. (3)

II. De werking van het pokgift in het ligchaam. Ontwikkeling der ziekte en hare verschijning.

De naaste werkingen zijn altoos:

1. *Dynamisch.* Het pokgift werkt als prikkel op het organismus en brengt eene bepaalde wederwerking in hetzelve te voorschijn. *Plaatselijk:* ontsteking en verettering. *Algemeen:* wederwerking van het watervatgestel, der zenuwen en bloedvaten, koorts. Deze Dynamische werking is nu zwakker dan sterker, hetwelk door de ontvangbaarheid van het voorwerp, den heerschenden toestand van den dampkring, en de wijze, waarop de smetstof bepaald wordt, afhangt. Ingeënte pokken zijn altoos goedaardiger.

 Aan-

Aanmerking. Of de smetstof in zichzelve zachter of scherper zijn kan, is nog twijfelachtig, maar niet waarschijnlijk, dewijl men voorwerpen gezien heeft, welke door de kwaadaardigste pokken besmet waren, en die toch goedaardige kinderziekte bekwamen.

2. *Chemisch.* De smetstof werkt te gelijker tijd, even als eene gisting, op de stof van het geheele organismus, en brengt eene organische gisting te voorschijn, waardoor het geheel in eene inwendige beweging verandert, aan hetzelve het specifieke karakter der medegedeelde stoffen eigen maakt, de nieuw geproduceerde stof op eenen bepaalden tijd afzondert en voortbrengt, en daarvan, na verloop van drie of vier weken, het ligchaam geheel gezuiverd wordt.

Beide deze werkingen zijn altoos vereenigd en houden eenen gelijken tred en eene zelfde verhouding, zoo wel met betrekking tot de plaats, als tot de graden van hare uitwerking; zij stellen, zamen vereenigd, aan eenen bepaalden tijd en vorm verbonden, een organisch proces daar, hetwelk wij kinderpokken heeten. Dit vereenigd opwekkings- en gistings-proces kan zoo wel plaatselijk als algemeen zijn.

I. Plaatselijke kinderpokken.

Zij ontstaan, wanneer de smetstof in eenen zamengedrongen staat onmiddellijk onder de opperhuid gebragt wordt (*Inoculatio*), of ook somtijds, wanneer de stof alleen uitwendig, met

eene

eene *sterke* prikkeling van de opperhuid aangebragt wordt, bij voorbeeld, door inwrijving, of nadat men vooraf mosterdpappen heeft aangelegd. Op die wijze bekomen kindermeiden of oppassers, welke de pokken reeds gehad hebben, somwijlen op die plaatsen van hun ligchaam pokken, waartegen kinderen, welke de kinderpokken hadden, lang hebben aangelegen; meermalen aan hare borsten, bij zuigende kinderen. Het schijnt alzoo, dat door de aanbrenging van de smetstof aan eene bijzondere plaats, dezelve aldaar meer bepaald en vrij wordt. Dit is het geval niet alleen met diegenen, welke de kinderziekte nog niet gehad hebben, maar ook bij de zoodanige, welke dezelve reeds hebben doorgestaan, waardoor men aannemen moet, dat, in weerwil van de algemeene opgehevene ontvangbaarheid, nog eene plaatselijke is overgebleven. Het onderscheid bestaat daarin, dat zij in het eerste geval de algemeene inwerking na zich sleept, en in het andere alleen plaatselijk.

Aanmerking. Het bewijs, dat de plaatselijke pokken, welke bij diegenen ontstaan, die reeds gepokt hebben, niet bloot algemeene werking der prikkels, maar een eigensoortig produkt van de pokstof, en alzoo plaatselijke pokziekte is, ligt daarin, dat deze plaatselijke pokken denzelfden vorm en hetzelfde beloop hebben als de algemeene ware kinderpokken, en dat men, door de in-

inënting met etter, uit dezelve, ware pokken in andere voorwerpen kan te weeg brengen.

Men kan bij deze plaatselijke aandoening de volgende successive veranderingen onderscheiden.

1. Tijdperk van onwerkzaamheid.

In dit geval ligt de pokken-kiem wel reeds geheel in het ligchaam; maar zonder zigtbare werking voort te brengen. Dit duurt twee of drie dagen.

2. Tijdperk der prikkeling.

Nu begint de kiem werkzaam te worden en plaatselijke wederwerking, alsmede gisting te verwekken, welke zich door pijn en ontsteking aan de plaats der mededeeling openbaart.

3. Tijdperk van verettering.

Nu volgt de verettering de voorgaande werkzaamheden, reproductie en fermentatie, in hoedanigheid derzelve op, waardoor de verwekte smet voortgebragt en het orgaan zijner voortbrenging vernietigt wordt. In dit tijdperk is de aanstekende kracht het sterkste.

4. De opdrooging maakt het besluit en teekent het einde van de geheele zaak.

II. Algemeene kinderziekte.

In dit geval doorloopt ieder Organisch-Chemisch proces de volgende veranderingen:

1. Vooreerst bestaat de medegedeelde smetstof in het ligchaam, zonder bepaalde teekenen harer werkzaamheid te vertoonen. Dit tijdperk, het-

hetwelk men het stadium van onwerkzaamheid of voorbereiding noemen kan, kan geheele veertien dagen duren, waarvan ik beslissende ondervinding heb; somtijds evenwel duurt het veel korter.

Aanmerking. Hoe geconcentreerder de inwerking van de besmetting, en hoe hooger de vatbaarheid van het ligchaam, hetzij uit de natuur, hetzij door toevallige omstandigheden, is, des te spoediger geschiedt er wederwerking; daarom is bij de ingeënte pokken de verschijning der pokken naar dezen regel veel korter dan bij toevallige mededeeling, en bij deze laatste weder korter, dan zij met aandoeningen, schrikken en dergelijke geschiedt, of wanneer zij als het ware onbemerkt het ligchaam aandoet. Hoogst waarschijnlijk evenwel is de smetstof hierbij geenszins in den toestand eener absolute of volstrekte werkeloosheid, maar wel in dien van inwendige ontwikkeling, tot dat zij dien graad van werkzaamheid verkregen heeft, welke er vereischt wordt, om eene gevoelige wederwerking van het organismus te verwekken.

2. Nu begint de besmetting sterker te prikkelen, en werkelijk wederwerking te veroorzaken, om zich daardoor te ontwikkelen. Deze werkingen zijn: koortsbeweging, aandoeningen van het hersen-, het zenuw-, en van het watervatgestel; het laatste inzonderheid bij de

in-

ingeënte pokken; het spijsvertering - orgaan wordt aangedaan, en er wordt een eigensoortige rottige reuk aan den adem, het zweet en de pis gewaar geworden.

Dit is het tijdperk van gisting, opbruising (*Fermentatio*). Zij neemt elken dag in kracht en uitbreiding toe, tot zij die hoogte bereikt heeft, dat zij, in het gegeven organismus, werkzaam is tot het tijdperk, dat de afscheiding der smetstof volgen kan, en ook volgen moet. Dit duurt gemeenlijk drie volle dagen, en van dit tijdpunt begint men gewoonlijk eerst de ziekte kinderpokken te heeten.

3. Nu volgt de afscheiding der smetstof, zoo wel der medegedeelde, als der op nieuw verwekte, gedeeltelijk door de gewone afscheidingen, zweet, pis en darmafzonderingen, gedeeltelijk door nieuw verwekte afscheidings - organen, de pokken zelve namelijk, welke het gift in eenen zamengedrongen toestand bevatten. Deze werkzaamheid duurt even zoo drie à vier dagen, en steeds met voortdurende koortsbeweging.

Dat deze werkzaamheid van afscheiding en reiniging het tijdperk van crisis is, blijkt daaruit, dat bij de eenvoudige en goedaardige pokken, na het eindigen derzelve, de algemeene ziekte, de koorts en de storing van de levensverrigtingen nu ophouden, en alleen de plaatselijke hindernissen aan de huid overblijven. De algemeene ziekte is thans in eene huidziekte veranderd, en de eigenlijke pokziekte is nu volein-

eindigd, zoo als zich dit bij ingeënte en goedaardige pokken duidelijk kenteekent. De plaatselijke ziekte doorloopt nu hare tijdperken van ontsteking, verettering en opdrooging, even als de boven reeds beschrevene plaatselijke pokziekte. Somwijlen wordt evenwel uit de plaatselijke weder eene algemeene voortgebragt en dan volgt

4. Eene tweede ziekte (*Morbus secundarius*), onder den naam van etterkoorts (*Febr. Secund.*). De oorzaken zijn: of in de sterke vergiftiging, besmetting, wanneer de groote menigte van smetstof geene volkomene afzondering toeliet en mogelijk maakte, en de fermentatie daardoor voortduurt en eene rotting ondergaat (*); — of de te groote menigte van pokken, welke door prikkeling, destructie van de huid, verlies van vochten, het gansche organismus hinderlijk zijn; — of de te groote geneigdheid van het voorwerp, tot Stenische of Asthenische koortsen, welke door hevige huidaandoeningen en door de reeds voorafgegane kinderpokken, tot werkelijkheid komt. De werkingen dezer tweede ziekte zijn ongelijk verstorender, dan die der eerste, daar zij een ligchaam aandoen, hetwelk reeds eene ziekte heeft doorgestaan en tot rotting overhellende vochten aantreffen.

Ver-

(*) Ik geloof ook, dat wij hierbij aan de Analogie met de scheikundige gisting denken kunnen, die, wanneer zij haar eigensoortig karakter verwekt heeft, en niet gestremd wordt, altoos in rotting overgaat.

Verdeeling. De ware praktische verdeeling is de volgende.

I. Eenvoudige goedaardige pokken (*Discreta*), waarbij de ziekte, noch met eene algemeene noch met eene plaatselijke andere ziekte verbonden, haar beloop regelmatig en zonder eenig gevaar is.

II. Zamengestelde kinderpokken, welke of met algemeene of met plaatselijke ziekten verbonden zijn, welke haren regelmatigen loop verhinderen.

1. Met algemeene ziekten. Zij zijn of van het algemeen bepaalde Dynamische karakter, Sthenia, of Asthenia; of eene andere algemeene ziekte, namelijk venerische, scrofuleuze of scheurbuikige toestand enz.

2. Met plaatselijke ziekten: plaatselijke ontstekingen, gastrische onreinigheden, wormen en moeijelijke tandkrijging.

Behalve dit alles verdeelt men de pokken nog in Epidemische, wanneer vele menschen te gelijk van dezelve worden aangetast; in Sporadische, wanneer zij maar weinigen verspreid aandoen; in natuurlijke, als dezelve door toevallige omstandigheden verschijnen; en in kunstmatige, als zij met voordacht worden te weeg gebragt.

De verdeeling, gegrond op derzelver vorm, is reeds boven opgegeven, maar is niet wezenlijk.

Therapeutica. Genezing. De grond indicatiën zijn:

I. De Pokken-fermentatie en reproductie zoodanig te matigen, dat zij niet te sterk worden en aan het organismus geen wezenlijk nadeel toebrengen; maar ook geenszins te zwak en te onderdrukt, dewijl daardoor gedeeltelijk onvolkomene scheidingen en naziekten ontstaan kunnen, gedeeltelijk de pokken-dispositie niet volkomen vernietigd wordt, en daardoor eene tweede pokziekte ontstaan kan.

Dit doel kan op eene dubbele wijze bereikt worden.

1. Dynamisch, door besturing en regeling der graden van opwekking. (De koorts.) Dit is de zekerste en het meest in onze magt zijnde weg. — Daar de opwekking eenen regelmatigen gang met de fermentatie en reproductie houdt, en het gevaar hoofdzakelijk van de door de smetstof te veel of te weinig opgewekte levenskracht afhangt, zoo moet het ook de hoofdbedoeling in de behandeling zijn, deze opwekking in eenen gemiddelden (Normalen) graad te behouden, de te veel verhefte te verminderen, en de te veel neergedrukte op te heffen. Daardoor worden te gelijk ten zekerste de plaatselijke aandoeningen verhinderd.

2. Chemisch. Door Reagentia, welke onmiddellijk op de smetstof werken, en het vermogen bezitten, derzelver kracht te verzwakken. Deze weg zou in alle gevallen de wenschelijkste zijn: maar tot nog toe zijn ons maar weinige stoffen bekend, van welke wij deze eigenschappen aanne-

nemen kunnen. Alleen de koude, inzonderheid koude lucht, en het kwikzilver, bezitten ontegensprekelijk eene Antivariolose kracht; de koude echter het meeste; men kan daardoor bij kunstig verwekte aansteking de ontwikkeling der pokken geheel opheffen, en bij hevige graden derzelve de reproductie van het gift, en de menigte der pokken, het beste verminderen.

Aanmerking. Deze werking laat zich geenszins bloot uit de opwekkings- of Dynamische Theorie verklaren, dewijl anders de werking bij Sthenischen en Asthenischen toestand niet eenerlei kan zijn. (4)

Evenwel moet deze wijze — de Chemische vernietiging — altoos aan de Dynamische onderworpen blijven. Bij eenvoudige en ligte graden van besmetting kan zij doelmatig zijn, maar bij sterkere, waar het gebrek aan wederwerking grooter en overwegender is, moet ook het meeste hierop worden acht geslagen; echter zou het eene onachtzaamheid wezen, dezelve uit het oog te verliezen: neen, zij moet in overeenstemming met de Dynamische behandeling verbonden worden; want alleen door de kennis en gebruikmaking der groote kracht van de koude tegen dit Contagium, heeft de behandeling der kinderpokken, in latere jaren, die volkomenheid en voortreffelijkheid verkregen, welke haar boven de voormalige behandeling zoo zeer de voorkeur geeft.

II. De door de besmetting verwekte algemeene en plaatselijke aandoening van het organismus doelmatig te behandelen, en op die Systemen, welke de hoofdzitplaats der ziekte zijn, eene meer bijzondere opmerkzaamheid te vestigen.

III. De te gelijk plaats hebbende ziekte-prikkels, of ziekten zelve, welke aan de kinderpokken eene afwijkende rigting geven kunnen, te verwijderen.

Deze grondbeginselen der behandeling moeten naar de verschillende wijzigingen en tijdperken der ziekte behoorlijk aangewend en gewijzigd worden.

Wij onderscheiden alzoo in den praktischen zin drie soorten van kinderpokken. De eenvoudige, (goedaardige), de Sthenische en Asthenische.

De eenvoudigen (*Variolæ simplices*) zijn, waar de koorts eene eenvoudige prikkelkoorts is, zonder dat zij het Sthenische of Asthenische karakter daarstelt. Hier geschiedt de wederwerking in den normaalgraad; de geneesheer heeft alzoo daarop geenszins te werken; maar blootelijk datgene te doen, wat de kinderpokken alleen aan en voor zich behoeven. De behandeling derzelve stelt alzoo het eenvoudigste Schema der pokkenkuur daar.

De Sthenische (ontstekenaardige) kinderpokken. In dit geval heeft de koorts het karakter van verhoogde levenskracht en de geneesheer

 moet

moet alzoo, in gevolge van dien, datgene, wat de pokziekte nu vereischt, namelijk de levensdadigheid, tot haren normaalgraad terugbrengen.

De Asthenische (zenuw- of rottige) kinderziekte. In dezen toestand teekent de koorst het karakter van zwakheid en gezonkene levenskracht; hier moet de kunst, ingevolge daarvan, de levenskracht; tot haren normaalgraad verhoogen.

Het is derhalve noodzakelijk, dat de kunstoeffenaar eerst naauwkeurig het karakter der koorts erkent, en daarnaar moet hij zijne behandeling inrigten.

De bijzondere behandeling.

I. *Stadium irritationis.* Tijdperk van besmetting.

Goedaardige Pokken.

Dit is het belangrijkste tijdperk, om de ziekte eene gunstige wending te doen nemen. Thans in dit tijdperk is de mogelijkheid aanwezig, om op de vermindering der reproductie van het pokgift te werken, en nu kan men ook nog de bijkomende ziekte-prikkels en complicatiën verwijderen, welke de hoofdziekte gevaarlijk kunnen maken, en naderhand voor geene opheffing meer vatbaar zijn; dit beide moet alzoo thans het hoofdbegrip uitmaken. Derhalve moeten in dit tijdperk die Systemen, welke de hoofdor-

ga-

ganen der bewerking en scheidingen dezer ziekte zijn, de huid- en watervatstelsels, in eenen behoorlijken toestand van werkzaamheid gebragt worden.

Men bepaalt zich hier tot de volgende regelen:

1. De zieke houdt eenen verkoelenden leefregel, in het bijzonder eene uitwendig koele verhouding, de hoedanigheid van 14 graden R. niet overschrijdende, als de tijd des jaars zulks toelaat. Allerheilzaamst is het, wanneer hij het grootste gedeelte van den dag in de opene lucht verkeert, indien die namelijk droog en zuiver is, of althans in kamers, waar zoodanige lucht vrijen toegang heeft. Vederbedden en zonnewarmte moeten zorgvuldig worden vermeden; alle spijzen en drank meer koud dan warm genoten worden; wasschingen en baden met laauw zeepwater, inzonderheid bij onreine voorwerpen, is zeer aantebevelen.

Aanmerking. Bij geene besmettelijke ziekte is de vernieuwing van lucht zoo noodzakelijk en hare werking zoo weldadig, als bij deze; dewijl het kinderpokgift in de lucht opgelost wordt. Van den aanvang der pokken-fermentatie tot aan het einde van de opdrooging, vormt zich bestendig een besmettelijke Atmospheer rondom den zieken, welke hoogst nadeelig op zijn zenuw- en geheele gestel werkzaam is, en daardoor alleen stuipen en koortsen, in de volgende tijdperken, vermeerdering van rotting kan

 ver-

veroorzaken; daarvan daan heeft de opont-houding in de vrije lucht, of de kamers, waar deze den toegang heeft, ja zelfs het herhaalde malen verplaatsen van den zieken, (kinderen kan men in een wagentje laten rijden) in alle tijdperken der ziekte, zoo dikwijls de snelste verligting van de bovengemelde toevallen veroorzaakt, en is daarenboven het heilzaamste middel hiervoor in het geheele beloop der ziekte.

2. Men geve zachte, maar geenszins verhittende uitwaseming bevorderende middelen.

R. *Sp. mindereri dr.* iii.
Aq. fl. Sambuci unc. iii.
Vini antimonii dr. i ß.
Syrup Rubi idaei unc. ß.
M. D. S. Alle 2 uren een lepel.

En intusschen *Calomel*, waardoor gedeeltelijk de ontwikkeling der pokken verzwakt, en, gedeeltelijk wormen uit de eerste wegen uitgedreven worden, waarmede kinderen van 4 tot 10 jaren gemeenlijk behebt zijn. Men zorge slechts, dat er ten hoogste maar twee ontlastingen dagelijks veroorzaakt worden.

R. *Muriat. Hydrar. oxyd. gr.* ii.
Oxyd. Zinci gr. v.
Sacch. Alb. dr. i.
M. f. Pulv. N. x.
D. S. Om de 2 uren een poeder.

K.

3. Zijn er teekenen aanwezig van opvullingen van gastrische onreinigheiden, zoo doen braakmiddelen de voortreffelijkste diensten, naardien zij niet alleen de schadelijke stoffen ontlasten, maar ook door de schudding, welke zij aan het ligchaam veroorzaken, eene zachte uitwaseming daarstellen; gevolgelijk kunnen, wanneer daarvan aanwijzingen zijn, zachte afdrijvende middelen, uit *Manna*, *Tamarinden*, of *Tartarus tartarisatus* gegeven worden.

R. *Tart. Potass. Stib. gr.* iß.
Pulv. Amyli gr. vi.
M. f. Pulv. N. iii.
S. Braakmiddel, om het ¼ uur een.
K.

R. *Aq. depur. unc.* ii.
Pulpæ Tamarind. unc. ß.
Mannæ unc. i.
Tart. Potassæ Stib. gr. ß.
M. D. S. Laxeermiddel, om het uur een lepel. K.

4. Zijn er wormen tegenwoordig, dan moeten deze zoo spoedig mogelijk uitgedreven worden, waar toe de *Calomel* in groote giften, *Sem. Santonicum*, *Cort. Geoffr. Surinam. Rad. Valer. Syl.*, benevens melkklisteren, het dienstbaarste kunnen wezen.

R. *Rad. Val. Syl. unc.* i.
Sem: santon. unc. ß.
Inf. s. q. aq. Col. unc. iv.
Syrup. r. Rhei unc. i.
M. D. S. Om de 2 uren een lepel. K.

Veroorzaken zij evenwel te hevige plaatselijke aandoeningen, als: stuipen, of kramppijnen, zoo moet men met de wormdoodende middelen ophouden, en in derzelver plaats olieachtige Emulgien, met *Extr. Hyoscyami*, *Calomel*, omslagen van warme melk, over den buik, melkklisteren en ook inwendig melk, gebruiken laten.

R. *Ol. amygd. dulc. recent. et frigid. express. unc.* i.
Aq. Fontan. unc. vi.
Musil. G. arab. q. s.
Ut. F. Emulg. adde
Syrup. Altheæ unc. i.
Eytr. Hyoscyam. Scr. ß.
M. D. S. Alle uren een lepel.

In dit geval heeft ook de *Flores Zinci* hare voortreffelijke nuttigheden, naardien zij te gelijk krampbedarend en tevens worm verdrijvend is; men kan haar gemakkelijk met de *Calomel* vereenigen. — Zie het voorgaande Recept.

5. Verschijnen er stuipen of ijlhoofdigheden, zoo moet men de oorzaak daarvan onderzoeken, en althans in aanmerking nemen, of zij van eenen Sthenischen, of Asthenischen aard zijn, waarover wij nader spreken zullen.

Maar bij goedaardige pokken kunnen zij ook ontstaan; inzonderheid bij kinderen, waar de geringste aandoeningen dezelve kunnen voortbrengen. Hier ligt de oorzaak, of in de te sterke pokkenprikkeling, (waartoe alleen de te warme verhouding en de te beslotene lucht aanleiding kun-

kunnen geven,) of eene te groote prikkelbaarheid, of in andere te gelijk voorhanden zijnde plaatselijke aandoeningen, inzonderheid wormen, gastrische onreinigheden, moeijelijke tandkrijging enz.

Bij kinderen, onder de voorwaarden, dat zij niet te hevig zijn, niet zich bestendig herhalen en het zenuwgestel en hoofd in den tusschentijd ongehinderd laten, en met de uitbotting ophouden, zijn zij niet gevaarlijk en altoos het bewijs, dan en ook dan alleen, van goedaardige pokken, en vorderen geene bijzondere behandeling, als eene koele verhouding, vrije lucht, en een weinig sterker gebruik van den *Calomel.* Maar komen zij menigvuldiger, bij voorb. drie à viermalen daags, veroorzaken zij doofheid en zenuwtoevallen, of plaatselijke aandoeningen, dan zachtelijk, of de aanwending der noodige antispasmodische middelen, inzonderheid *Flor. Zinci*, *Valeriana*, *Moschus*, *Opium*, laauwe baden, klisteren, inwrijvingen van vlugge zalven, of wormdoodende middelen, of ontlasting verwekkende, en zijn er gastrische onreinigheden aanwezig, dan langzaam werkende braakmiddelen.

R. *Sacch. Alb. dr.* ß.
Mosch. Opt. gr. iiii.
Oxyd. zinci gr. vi.
G. opii gr. ii.
M. f. Pulv. N. viii.
D. S. Om de 2 uren een poeder.

K.

℞. *Ol. Olyvarum unc.* iß.
Amm. Liquidæ unc. ß.
M. f. Linimentum.
D. S. 3 maal daags de borst en buik mede wrijven. K.

Sthenische Kinderpokken.

De behandeling staat gelijk aan hetgeen wij nopens de goedaardige gezegd hebben; doch is met de verzwakkende methode verbonden. Alzoo: een verdunnend Diëet, de aanwending van koude, het *Calomel*, en zacht verkoelende afdrijvende middelen; doch in eene meerdere mate.

Bij jonge volbloedige voorwerpen, waar men altoos de Sthenische aanlage vooronderstellen moet, welke in de volgende tijdperken voorzeker in eene hevige Asthenische koorts ontaarden zal, is deze aanlage alleen aanwijzing genoeg, tot het doen van eene aderlating. Deze is van de uitmuntendste nuttigheid, niet alleen tot verhoeding van Complicatiën, maar ook ter vermindering van de te groote ontwikkeling der pokken, en kan, wanneer zij eenmaal verzuimd is, naderhand bezwaarlijk gedaan worden.

Ten allerdringendste wordt zij aanbevolen, wanneer bij volwassenen hevige deliria, en bij kinderen hevige stuipen ontstaan. Bij volwassenen is alsdan de aderlating, bij kinderen het zetten van bloedzuigers achter de ooren, en inzonderheid in den nek, het beste middel, waarvan men hulp verwachten kan. Plaatselijke

ont-

ontstekingen, gelijk keelontsteking, Pleuritis enz. worden, zonder thans de pokken in aanmerking te nemen, naar haren aard behandeld.

Asthenische Kinderpokken.

Wij moeten de twee hoofdvormen derzelve, den zenuw- en rottigen toestand, wel van elkander onderscheiden.

Bij den zenuw- (*nerveusen*) toestand bestaat het karakter in prikkelbare zwakheid, inzonderheid van het zenuwgestel. In dit geval moet de aanwending van koude zeer bepaald zijn, en de ontlasting verwekkende middelen behooren niet, dan in de onvermijdelijkste noodzakelijkheid, gegeven te worden. Laauwe baden, zuurdeeg en mosterdpleisters, *Calomel* met *Valeriana*, *Spirit. Mindereri*, *Flor. Zinci*, vleeschnat (*Bouillon*) en bij hoogeren graad van zwakheid een weinig wijn, *Serpentaria*, *Moschus*, *Opium* enz. zijn de vereischt wordende hulpmiddelen.

R. *Rad. Serpent. virg. unc.* ß.
Inf. s. a. in s. q. aq. Col. unc. iii.
Oxyd. Zinci gr. v.
Moschi Opt. gr. vi.
Pulv. G. arab. alb. dr. ii.
Aeth. Sulph. alc. dr. i.
M. D. S. Om het uur een lepel, naar de jaren. K.

Bij den rottigen (*Putriden*) toestand, waarbij de geneigdheid der stoffen naar ontbinding en rotting groot is, en een hooge graad van zwakheid

heid plaats heeft, is de aanwending van sterk prikkelende middelen, Roborantia, de mineraalzuren, benevens de koude en opene lucht, hoogst noodzakelijk.

R. *Rad. Seneg.*
Cort. Cascarillæ aa dr. vi.
Ebull. et Inf. s. a. in s. q. aq.
Col. unc. vi.
Tart. Potass. Stib. gr. i.
Syrup. C. aurant. unc. i.
M. D. S. Om het uur een lepel. K.

R. *Syrup. Rubi. Id. unc.* ii.
Acid. Sulph. dilut. dr. ii.
M. D. S. Dikwijls een Theelepeltje vol in te nemen. K.

II. *Stadium Eruptiones.* Tijdperk van uitbotting.

Goedaardige Pokken.

De hoofdzaken in de behandeling zijn dezelfde, als bij het eerste tijdperk. Inzonderheid wanneer men wel is, komt het er op aan, om het getal van pokken te verminderen, (daar de ondervinding geleerd heeft, dat, hoe grooter het getal van pokken is, het gevaar ook destegrooter is, en, zoo als wij boven gezegd hebben, het tweede belangrijke deel der ziekte alleen een gevolg van de hoofdziekte is,) alsmede de uitbotting en de bewaring van het gezigt en de oogen te bevorderen, naardien de ondervinding geleerd heeft, dat de groote menigte van pokken in het aan-

ge-

gezigt, behalve de daardoor te vreezene ontsiering en schending, het gevaar der ziekte bijzonder vermeerderd worden, en slechts éénе pok in het oog blindheid veroorzaken kan.

De vermindering van het getal der pokken berust daarop, dat het pokgift, hetwelk ter afscheiding is rijp geworpen en aan de huid zijne natuur openbaart, in de huid niet wordt opgehouden, maar in eenen gasvormigen toestand verdwijnt, zonder welk nieuwe pokken ontstaan. Hier door is het, dat men voorbeelden heeft, dat de ziekte heeft plaats gehad, zonder uitbotting te veroorzaken. Maar dit kan alleen daardoor mogelijk worden, dat de huid geheel den graad van prikkelbaarheid en geleidenden toestand heeft, welke deze kritische afscheiding behoeft; te veel of te weinig kan dezelve onmogelijk maken.

Allernadeeligst zijn warme bedden, alsmede sterke zweet- en verhittende middelen; daardoor alleen wordt de uitbotting overvloedig, en men kan het getal van pokken er zeer door vermeerderen. De beste regel is, dienvolgens, den zieken in eene matige warmte te houden, gelijk in het eerste tijdperk gezegd is; hij slape op geene vederbedden, behoore ligt gekleed, en, als het mogelijk is, bestendig buiten het bed te zijn. Inwendig kan een zacht uitwasemend middel gegeven worden. *Vin. Antim.*, *Spir. Minder.*, *Flor. Zinci.*

R. *Flor. Sambuci unc.* i.
Inf. s. q. aq. Col. unc. viii.
Tart. P. — Stib. gr. i.
Acet. amm. unc. i.

M. D. S. Om het uur twee lepels. K.

Hierdoor wordt gemeenlijk de uitbotting het best bevorderd. Is nu het geval, dat dit niet gebeurt, of zeer onvolkomen, of onbestendig, of verheft de koorts zich staande dezelve, openbaren zich stuipen, deliria enz., zoo bestaat de oorzaak in eene Complicatie, het zij uit plaatselijke prikkeling, of uit een ander koortskarakter, en dan is de behandeling even zoo als wij in het eerste tijdperk, bij de stuipen, hebben opgegeven.

Men behoort wel voorzigtig te zijn, geenszins, langzame uitbotting, met vermindering van koorts, voor moeijelijk of afwijkende uitbotting, te verwarren, en daardoor op verhaasting van dezelve werkzaam te zijn; want eene langzame uitbotting is zeer voordeelig.

Ten einde het aangezigt en de oogen te bewaren, is noodig het veelvuldig wasschen met koud water, en bij sterke ophoopingen (*Congestiones*) naar het hoofd, het aanleggen van mosterdpappen aan de voeten, en van doeken, met kamfer doortrokken, op de oogen, het bewasemen van kamfer en het inademen van dezelve, zoodra men het eerste spoor van eene pok in het oog ontwaar wordt, het indruppelen, van

R.

R. *Vitriol Zinci gr.* i.
aq. Rosar. Sin. Sale unc. i.
Musil. Sem. Cydon. dr. i.
M. D. S. Oogwater.

in de oogen, waardoor men, bij het eerste ontstaan, dezelve nog verdeelen kan.

Sthenische Kinderpokken.

Hier is de Asthenische behandeling het beste hulpmiddel voor de uitbotting. Eene koele verhouding, opene, koele luchten, *Calomel*, doen de stuipen en razernijen het beste bedaren, en brengen de pokken te voorschijn, ja bij volbloedige menschen is eene aderlating nog het beste middel.

Asthenische Kinderpokken.

Bij eene zenuwachtige en prikkelbare gevoeligheid: warme verhouding, vlugge, prikkelende antispasmodische middelen, *Flor. Zinci*, *Valeriana*, *Spr. Mindereri*, *Moschus*, zijn de meest aan te prijzene middelen. Bij kinderen van twee tot zes jaren, geve men:

R. *Flor. Zinci gr.* i.
Laud. Liq. sydenh. gutt. i.
Sacch. Alb. Scr. i.
M. f. Pulv. Disp. Dos. vi.
D. S. Alle 3 uren een halve tot geheele poeder.

warme dranken, Antispasmodische Klisteren;

R.

R. *Rad. Val. Sylv.*
Flor. Samb. Pug. i.
Inf. s. q. aq. Col. unc. iii.
Gum. Asœ Fœtid. dr. i.
Ol. Rapar. unc. ß.
F. Enema. K.

Mosterdpappen, bestendige omslagen van warme melk, om de voeten en beenen, en laauwe baden. Bij groote zwakte en geneigdheid tot rotting, het gebruik van sterke vlugge prikkelende middelen met roborantia, bijzonder de kina:

R. *Rad. Serpent. Virg. unc.* ß.
Cort. Peruv. fusc. dr. vi.
Coq. et Inf. s. a. in s. q. aq. Colos. unc. vi.
Syrup. C. aurant. unc. ß.
Vini opii arom. Gutt. xv.
M. D. S. Om het uur eén lepel. K.

Bij stuipen, *Moschus* en *Opium*, inzonderheid *Kamfer*, welke laatste nog meer dienst doet, dan het *Opium*.

III. *Stadium Suppurationis.* Tijdperk van verettering.

Goedaardige Kinderpokken.

De aanwijzingen ter genezing zijn de volgende:

1. Men houde onder het oog en behandele dit tijdperk altoos als Crisisch, scheidend, als voortdurende afscheiding van het pokgift; daarom moet de zieke een weinig warmer gehouden wor-

worden, dewijl eene verkouding ligtelijk de scheiding verhinderen en tot stofverplaatsing aanleiding geven kan.

2. Men verzuime vooral niet de ververschinq der dampkringslucht, door menigvuldig nieuwe inlatingen van dezelve, alsmede niet van de bedekkingen der bedden, lakens en dekens. Door het verzuimen hiervan wordt in dit tijdperk de dampkring het meest besmettelijk, en daardoor kan de koorts en rotting vermeerderd en het levensgevaar vergroot worden.

3. Men trachte de afscheiding van het pokgift, gedeeltelijk door de verettering, gedeeltelijk door andere afscheidingsorganen, behoorlijk te bevorderen, en de daardoor in de vochten opgenomene ontaarding te verbeteren.

Dit bereikt men door de volgende middelen:

Veel drinken van verdunnende en de afscheiding bevorderende dranken, als: een aftreksel van gras-wortel, water en melk, selterswater en melk, dun bier enz.

Geneesmiddelen, welke de uitwaseming en, dewijl op deze bij eene groote hoeveelheid der pokken niet veel is staat te maken, pis en ontlasting verwekken, zoo als de *Spir. mindereri*, *Tart. Tartarisatus*, *Vin. antim.*, *Sp. Nitri dulcis* en *Flor. Sambuci.* Men geve aan kinderen van vier tot tien jaren:

R. *Sp. mindereri dr.* iii.
Tart. Tartaris. dr. i.
Vini Antimon. dr. ß.
Aq. Flor. Sambuci. unc. iii.
Sp. Nitri dulc. Scr. i.
Oxym. Scille dr. iii.
Syrup. Rubi Idaei unc. ß.
M. D. S. Alle 2 uren een lepel.

Mineraal-zuren, zeer in water verdund, kunnen voor bestendigen drank genomen worden; deze zijn voortreffelijk en een behoedmiddel tegen rotting en koortsaandoeningen.

Het openen der zwerende pokken. Dit is een hoofdmiddel, om de afscheiding te doen voleindigen, de opslurping van het gift te verhoeden, en de prikkeling van de huid te verminderen, waarop meermalen dadelijk vermindering der koorts en der zenuwtoevallen volgt.

Aanmerking. Het moet met eene fijne schaar geschieden, en de etter met eene zachte in melk gedoopte spons afgewasschen worden, hetwelk men, wanneer de pokken op nieuw opgevuld worden, dient te herhalen.

4. Zijn de pokken te voorschijn gekomen, en volgt er eene zware etterkoorts, dan onderzoeke men, of zij eenvoudig dan of zij zamengesteld is. In het eerste geval zijn de opgegevene indicatiën ook de beste ter vermindering van dezelve; in het laatste geval moet naar den aard der zamengesteldheid gehandeld worden, waarover wij in het vervolg nader spreken zullen. 5.

5. Bij veelvuldige pokken, en daardoor zigtbaar sterke besmetting, is, tot nog toe, niets beter aan te bevelen, dan de *Calomel*, voorzigtig voortgebruikt, dewijl daardoor de causticiteit van het gift onderdrukt en nablijvende ziekten voorgekomen worden.

6. De nu opkomende kwijling moet altoos als scheiding aangezien en daarom niet verhinderd, maar bevorderd worden; daartoe geve men weekmakende mondspoelingen en veel drinken. Wordt zij minder en drooger, zoo ligt de oorzaak, of in eene te groote lijmachtigheid des speeksels, en dan dienen weekmakende dampen, gargarismata, omslagen, mondwasschingen uit *Sulph. aurat. antim. oxym. Squill. Syrup. Altheæ*, benevens *Calomel*, — of de oorzaak is gelegen in zwakheid, en dan komt de Asthenische behandeling te pas. Wordt de kwijling plotseling onderdrukt, waardoor levensgevaar door verstikking kan voorvallen, dan moeten er plaatselijk weekmakende en prikkelende middelen, mosterdpappen aan de keel, inwendig *Calomel* met *Opium*, en andere excitantia gegeven worden.

R. *Muriat. Hydr. oxyd. gr.* iii.
Hydr. Sulph. oxydul. Stib. gr. iß.
G. Opii gr. ii.
Pulv. G. myrrhæ gr. xx.
Sacch. Alb. dr. ß.
M. f. Pulv. N. x.

D. S. Om het $1\frac{1}{2}$ uur een poeder.

K.

Is

Is de speekselheid te overvloedig, en veroorzaakt zij ontvellingen van keel en mond, zoo komen slijmige dranken en mondspoelingen, eene spaansche vlieg in den nek, *Oxym. Squill.* en pisdrijvende middelen te pas. Bij kleine kinderen volgt menigmalen, gedurende de kwijling, een buikloop, die, wanneer dezelve matig en verligtend is, niet tegengegaan, maar als eene ware scheiding moet aangemerkt worden.

7. Men behoort in dit tijdperk opmerkzaam te zijn op de thans zoo ligtelijk ontstaan kunnende plaatselijke ontstekingen en stofverplaatsingen; zij moeten overeenkomstig haren aard, welke gemeenlijk Asthenisch is, behandeld worden, waarbij men zeer moet onder het oog houden, dat het gebruik van *Vesicatoria* en *Calomel* zeer te stade komt, en als eerste middel wordt aanbevolen. Hierdoor worden zoodanige bezwaren in derzelver geboorte gesmoord, en daardoor de gevaarlijkste en langdurigste gebreken voorgekomen.

Sthenische Kinderpokken.

In dit tijdperk ervaart men zelden eenen Sthenischen toestand van de kinderpokken, naardien zelfs een Sthenische voormalige toestand reeds Asthenisch geworden is. — Evenwel zijn er voorbeelden, dat de ziekte, van den beginne af, dit karakter behouden heeft, of dat goedaardige pokken, door eene op nieuw voortgebragte prikkeling van de huid, of door

een *ongepast* gebruik van verhittende middelen, ontstaan zijn; doch alleen in voorwerpen, welke een sterk gestel hebben. De behandeling is als voren.

De ontstane plaatselijke ontstekingen vorderen plaatselijke bloedontlastingen, en bij volwassenen aderlating.

Asthenische Kinderpokken.

Zij zijn, of slechts een gevolg van het voorgaande tijdperk, of de zwakheid neemt eerst thans eenen aanvang, hetzij door voortdurende koortsen, hetzij door eene nieuwe prikkel-periode, bij niet zeer sterke gestellen. De Geneesheer moet in dit tijdperk hierop zeer bedacht zijn; want, zelfs bij een goed aanzien van alles, kan plotseling Asthenia ontstaan, en zelfs in eenen hoogen graad, waardoor het zoo zeer gevaarlijk wegzinken, inslaan der pokken en der zwelling kan veroorzaakt worden.

Het hoofddenkbeeld moet in dit geval opwekking en versterking der levenskracht zijn, bijzonder van het watervatstelsel en der huid. Het laatste is de hoofdoorzaak der zwakheid, en wordt door de terugtreding van het pokgift, of door de gangreneuse versterving, de oorzaak des doods. Van daar dan ook de aanwijzingen van de sterkere of zwakkere aan te wendene prikkelende middelen, met betrekking tot de meerdere of mindere levenswerkzaamheid van de huid en der pokken, der onvolkomene waterachtige opvulling

 van

van dezelve; de ingedruktheid en miskleurige gedaante.

Hoe meer deze aanwijzingen voorhanden zijn, zoo veel te meer moeten er in- en uitwendige prikkelende middelen aangewend worden. Tot de inwendige behooren, *Calomel*, *Opium*, *Kamfer*, *Moschus*, *Serpentaria*, *Arnica*, *Kina* en *Wijn* (5); tot de laatste, mosterdpappen, omslagen van gekamferde doeken, van Aromatike kruiden, in wijn afgetrokken, warme gelijksoortige baden, en inzonderheid menigmalen herhaalde inwrijvingen van mercuriaal-zalf aan de buitenzijde van de dijen, opperarmen en de keel.

Openbaart zich een rottige toestand, versterving der pokken, alsdan behooren de prikkelende middelen nog meer versterkt te worden.

R. *Moschi Opt. gr.* x.
G. Camphor. gr. xv.
Muria. Hydr. Oxyd. gr.
Opii Puri gr. ii.
Sacch. Lactis dr. iii.
Ol. menth. gutt. v.
M. f. Pulv. N. x.
D. S. Om het 1½ uur een poeder.

K.

Wanneer de pokken plotseling wegzinken, en de zwelling verdwijnt, hetwelk gemeenlijk op den zesden of zevenden dag, na de uitbotting, geschiedt, en in het aangezigt het eerst wordt waargenomen, kan men zulks als een der gevaar-

vaarlijkste kenteekenen van de geheele ziekte aanmerken, en vordert dit de spoedigste hulp, welke in de geconcentreerdste en krachtigste aanwending van de reeds opgegevene hulpmiddelen, in- en uitwendig, bestaat, inzonderheid *Calomel* met *Opium*. Indien de pokken en de zwelling zich niet weder verheffen willen, trachte men de verettering en zwelling van handen en armen, door bestendige warme omslagen van mosterd, aromatike kruiden en lijnzaad, in melk gekookt, zoo veel mogelijk te bevorderen. Somtijds volgt er nu een krisische buikloop, met verligting van alle toevallen, welke men niet moet verhinderen, maar op eene verstandige wijze besturen.

IV. *Stadium Exsiccationis.* Tijdperk van opdrooging.

Goedaardige Pokken.

De voorstellingen ter behandeling zijn de volgende:

1. Zwakheid is de algemeene toestand in dit tijdperk, ook zelfs bij goedaardige pokken, waarom het noodzakelijk is, dat het ligchaam gevoed en versterkt wordt. Beiden behooren evenwel met behoedzaamheid te geschieden, terwijl de graden van zwakheid onder het oog moeten worden gehouden, want, versterkt men te vroeg en te hevig, zoo kunnen de heden nog zoo noodige scheidingen gehinderd en algemeene en plaatselijke te hevige prikkelingen veroorzaakt worden, waardoor nieuwe ziekten ontstaan kun-

nen.

nen. Voedt men te vroeg en te sterk, zoo kunnen er verstoppingen in den onderbuik ontstaan, en zelfs ontvangen de nog voorhanden zijnde schadelijke stoffen nieuw voedsel, ja kunnen stofsverplaatsingen, veroorzaken.

2. Inzonderheid moet het huid- en watervat-orgaan als de hoofdzitplaats van de zwakheid aangemerkt, en op derzelver reiniging en opwekking het meest acht geslagen worden.

Het veelvuldig wasschen des geheelen ligehaams, in warme wijn en water, met een weinig eijerdojer, laauwe versterkende baden, opene lucht, bijzonder reinheid en het voortgebruik van *Calomel* met *Sulph. aurat. antimonium*, zijn de hulpmiddelen in dit tijdperk.

3. Altoos bestaat er nog een overblijfsel van de smetstof, en eene nog voortdurende eigensoortige ontaarding der vochten, die in dit tijdperk de mogelijkheid van besmetting aantoont, welker voortduring in directe verbinding staat met de voorgaande spanning en inwerking der besmetting, dat is: de hevigheid van de ziekte en de menigte der pokken; hoe heviger het een is, zoo veel te langduriger is het ander somwijlen duurt dit twee à drie weken.

Dit tijdperk moet alzoo als voortdurende scheiding behandeld worden, en daaruit volgt deze regel, om alle verkouding, aandoeningen en overladingen van de ingewanden te vermijden, deze door toereikende giften van *Calomel*, van tijd tot tijd gegeven, voor te komen, en alle af-

afzonderingen te bevorderen. Hiertoe behooren *Antimonialia*, bloedzuiverende, verdunnende dranken, gelijk een *decoct. Graminis*, selterswater en melk, en dergelijke

R. *Rad. Graminis*
—— *Taraxacian unc.* iiß.
Coq. s. q. aq. Col. unc. xviii.
Tart. Potass Stib. gr. iß.
Sacch. alb. unc. ii.
M. D. S. Om dagelijks te drinken.

K.

Hierdoor worden de buikontlastingen zachtelijk bevorderd, dewijl op de medewerkzaamheid van de huid weinig te rekenen is, daar zij zich nog meer of minder in eenen desorganiseerden toestand bevindt. Somtijds is het noodig, deze buikontlastingen nog door *Calomel* met een weinig rabarber, of jalappe, als de geschiktste middelen, te bevorderen. Door deze behandeling worden stofverplaatsingen voorgekomen, welke thans zoo gevaarlijk worden kunnen.

Sthenische Kinderpokken.

Alles, wat wij boven over de behandeling van de goedaardige pokken gezegd hebben, is ook hier toepasselijk; alleenlijk dient men nog voorzigtiger met de versterkende en voedende middelen te zijn.

Asthenische Kinderpokken.

De boven opgegevene exciterende versterkende geneeswijze moet, als in het voorgaande tijdperk,

 voort-

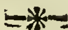
voortgezet en bestendig van de krachtigst versterkende middelen gebruik gemaakt worden. Men blijve de gronddenkbeelden, zoo even opgegeven, met deze verbinden; inzonderheid moet de buikontlasting zeer matig gehouden, en bij hoogen graad van zwakheid geheel gestaakt, of belet worden.

V. *Reconvalescens.* Wederinstortingen, naziekten, stofverplaatsingen.

De menigmalen zoo lang voortdurende zwakheid en uittering vorderen het bestendig gebruik van krachtig geleiachtig voedsel, de ezelinnen- of geitenmelk, kina, baden, en eene vrije, zoo mogelijk landelijke lucht.

Daardoor wordt de zoo menigmalen te vreezene en te ontstane uittering voorgekomen en worden de longen aangedaan, zoo geve men den zieken Yslandsche mos of Saleb.

Bij alle navolgende stofverplaatsingen zijn *Calomel* en kunstelijk gemaakte zweren de beste hulpmiddelen. Ettergezwellen moeten tot rijpheid gebragt, en zoo spoedig mogelijk geopend worden. De overige behandeling der stofverplaatsingen is naar den aard derzelve.

II.

AANHANGSEL.

Ik moet, ten tweede, bij wijze van aanhangsel, nog een woord over deze hoogstbelangrijke ziekte spreken, inzonderheid over den leefregel.

Wanneer wij de verhandeling van HUFELAND met opmerkzaamheid lezen, dan zullen wij ervaren, dat men zich bijna geheel alleen met deze zou kunnen tevrede stellen, welke zoo wel den Heelmeester ten veiligen gids verstrekken kan, als aan ouders, leeraars en vrienden datgene leert kennen, wat van hunnen raad en hulp gevorderd wordt: doch het is ook even zeer waarheid, dat niet alle lezers van dezelve die onderscheiding zullen knnnen onder het oog houden, welke het belang der zaak vordert; want, ik neem, dit schrijvende, zeer in aanmerking, dat men toch geenszins vooronderstellen kan, dat individuën, en wel ten platten, lande waar men veelal van geneeskundige hulp verstoken is, of ten minste geenszins zoo gemakkelijk verkrijgen kan, in staat zijn, om eene geneeskundige verhandeling te verstaan en het noodige gebruik daarvan te maken.

Maar het is nog daarenboven ook door de ondervinding bewaarheid geworden, dat sommige

mige Heelmeesters van den ouden tijd even zeer daartoe buiten staat zijn, of, en het staat mij vrij zulks te zeggen, geenen behoorlijken lust tot onderzoek hebben, en gevolgelijk van nieuwere uitdrukkingen, welke op ware ziektekundige gronden gevestigd zijn, zich geen begrip kunnen vormen, daar zij in hunne oudere schrijvers eene andere wijze van voorstelling vinden en hieraan gewoon zijn geworden. Het zij verre van mij, dat ik oudere schrijvers hiermede zou willen gispen, — geenszins! Zij zijn en blijven bij mij hoogst geëerbiedigd; doch, omdat dit werkje als het ware een handboekje is, zal ik het volgende er nog bijvoegen, ten einde daardoor, zoo mogelijk, aan meerdere aanwijzingen te kunnen voldoen.

Het is bekend, dat Doctor J. J. VAN DEN BOSCH zich eenen zeer grooten roem in de behandeling der kinderziekte verworven, daarover een belangrijk werkje geschreven, en tevens zijne bijzondere wijze van behandeling bekend gemaakt heeft. Welligt is dit werkje niet in veler handen, en mogelijk door de hand des tijds reeds in vergetenheid gekomen, ofschoon het waarheid is, en dit kan ik, uit ondervinding, zeggen, dat zijne voorschriften, met wijsheid gebruikt, zeer doelmatig kunnen zijn.

Ik zal dus:

I. Zeer kortelijk zijne voorschriften opgeven.

In het eerste tijdperk, namelijk het tijdperk van besmetting.

Wan-

Wanneer zich kenmerken van volbloedigheid doen opmerken, met eenen rasschen vollen pols, roodheid des aangezigts, hoofdpijn en congestiën naar het hoofd, eene aderlating, naar gelang der omstandigheden. Bestaat er geneigdheid tot braken:

R. *Pulv. rad. Ipecac. gr.* vi.
Sacch. alb. dr. ß.
M. f. Pulv. N. iii.
D. S. Alle ¼ uren een poeder.

Openbaren zich ijlhoofdigheden, met beslagene tong, en bewijzen van vervuilingen der eerste wegen, dan: *Clysmata et Laxantia*, tevens met het gebruik van veel koud water of slappe thee, en daarop dit mixtuur:

R. *Antimon. diaphor. Ablut. dr.* i.
Sp. mindereri unc. ii.
Syrup. v. *Aperients unc.* ii.
aq. F. Sambuci unc. iv.
Sp. Nitr. dulc. dr. iß.
M. D. S. Om het uur een lepel, en in hevige benaauwdheden, zelfs somtijds om het kwartier.

Somwijlen worden hierbij een à twee dragmen *Sal. mirab. Glauberi* gevoegd.

Het oogmerk derhalve is, om de gisting van het pokgift te verminderen en te onderbreken.

In het tweede tijdperk, dat van uitbotting, namelijk tot deze eenen zekeren graad van volkomenheid verkregen heeft, vervolgens:

R. *Regul. Antimon. medic. probe*
Elutriati ac. tenuiss. triti
Antim. diaph. ablut.aa dr. i.
Pulv. e. Chel. Cancr. dr. ii.
Sulph. puriss. antim. gr. vi.
M. f. Pulv. N. xii.
S. Om de 3 à 4 uren een poeder.

Somtijds wordt in plaats hiervan het volgende, als werkzamer voorgesteld, gegeven:

R. *Sulph. fixat. antim. dr.* i.
Camphor. dr. ii.
Regul. antim. med.
Antim. diaph. ablut.
Pulv. e. Chel. Cancraa dr. iv.
M. F. Pulv. N. ix. alle drie uren een poeder met suiker te nemen.

Zijn nu de pokjes goedaardig, dan wordt tot het geheele beloop der ziekte niet anders gevorderd; doch zijn de pokken van eene kwaadaardige soort, en zamenvloeijende, dan:

R. *Sulph. fixat. antim. dr.* i.
G. Camphor. dr. ii.
Regul. antim. med.
Cinnabar. Nat.
Gum. myrrh. el.aa dr. iv.
Sacch. Alb. dr. xii.
M. f. Pulv. N. LX.
S. Om de 3 à 4 uren een poeder.

welk voorschrift, in het geval, dat de toestand van den lijder slimmer wordt, eenigzins wordt veranderd, namelijk, in plaats van *Cinnab. Nativ. Cinnab. antim.* ter *Sublimatus* gegeven.

Is

Is de Epidemie verschrikkelijk, waardoor gevolgelijk het gevaar altoos vermeerderd en de pokken van eenen kwaadaardigen aard en gangreneus worden, welke toestand voor meest altoos doodelijk behoort te worden gehouden, dan:

R. *Sulph. Fixat. antim. dr.* ß.
Regul. antim. med. dr. iß.
Camphor. dr. i.
Myrrh el. dr. ii.
Cinnab. Nativ. unc. ß.
Sacch. alb. dr. vi.
M. f. Pulv. N. xxx.
D. S. Om de 3 uren een poeder. (6)

Paart zich groote zwakheid in dezen toestand, welke meestal het geval is, dan wordt het *Extractum Cort. Peruv.* met *Opiata* en *Balsamica* gegeven. (7)

Eindelijk, zijn de pokjes ingeslagen, geve men:

R. *Sulph. Fixat. antim. gr.* iii.
Camphor. gr. vi.
Regul. antim. med. gr. ix.
Myrr. electi gr. xviii.
Cinnab. Nativ. gr. XLVIII.
Sacch. alb. dr. i.
M. f. Pulv. N. x.
S. Om de 2 uren een poeder.

In het laatste tijdperk, dat van afvallen en opdrooging, worden meestal zachte *Laxantia*, uit *manna*, *Cassia* enz. toegediend. (8)

Men ziet derhalve na eene oordeelkundige lezing zeer klaar:

1. Dat, hoe zeer Doctor V. D. BOSCH veel roem in de behandeling der kinderpokken verworven heeft, en ik zelf mij, in sommige gevallen, met nut van zijne voorschriften bediend heb. evenwel zijne voorstellingen Empiriseh moeten genoemd worden, en de verschillende toestanden der pokken, meerdere of mindere graad van zwakheid en kracht, individueele gesteldheid van het lijdend voorwerp, niet in aanmerking genomen zijn, zoo; als zulks in eene zoo belangrijke zaak aangewezen is, en, men derhalve oneindig veiliger handelen zal, wanneer wij de leerwijze, zoo als wij die thans vertaald van Professor HUFELAND hebben opgegeven, altoos ten grondslag leggen van onze behandelingen. Onder die voorwaarden dus, en ook onder die voorwaarden *alleen*, kunnen deze opgegevene voorsehriften van Dr. J. J. V. D. BOSCH met een goed succes gebruikt worden, schoon zij nimmer als algemeen geldend behooren te worden aangenomen.

2. Dat het hoofdgeneesmiddel in dezen het *Antimonium* en het kwikzilver is, welk laatste door HUFELAND zeer is aangeprezen, en hetwelk erkend eene specifieke werking in deze ziekte uitoefent, zulks is reeds door BOERHAVE, VAN SWIETEN, DE HAAN en andere voortreffelijke geneesheeren opgemerkt en aangeteekend. Sommigen hebben zich van het spiesglas en kwik, anderen van de zwavel en het kwik, met of zonder *Myrrhæ* en *Cinnaber* bediend. Nog be-

belangrijker wordt het kwikzilver, waartoe wij met HUFELAND, inzonderheid het *Calomel*, of *murias Hydrargyrii oxydulat*, opgeven, omdat de zoo noodige kwijling hierdoor te voorschijn gebragt en doelmatig onderhouden wordt. Over de kwijling in de kinderpokken behoort gelezen te worden de voortreffelijke verhandelingen in het 2e deel van *Servandis civibus.*

3. Dat zelfs in die gevallen, waarbij de boven opgegevene geneesmiddelen aangewezen zijn, ik veel liever de giften wilde verminderen en de tijdperken van innemen verkorten, zoodat elke poeder, in drie deelen gedeeld, en, om het uur een deel ingegeven wordt. Hierdoor kan een geneesmiddel gemakkelijker worden toegediend, en dit is van de grootste aangelegenheid. Niets toch is onaangenamer en teleurstellender, dan dat een geneesheer een doelmatig middel heeft voorgeschreven, en het innemen daarvan verzuimd wordt, of onmogelijk is; maar daarenboven is de werking in kleinere giften in de meeste gevallen doelmatiger, behalve in het geval, wanneer wij van het zoete kwik eene buikzuiverende werking verlangen.

4. Nimmer moet de door de nieuwe geneeskunde erkende toestand van Sthenia en Asthenia uit het oog worden verloren, en ons altoos ten leiddraad aan het ziekbedde verstrekken. Zij moet zoo wel de keuze van geneesmiddelen, als het gehecle bestuur, in het voorschrijven van al datgene bepalen, hetwelk de werking der ge-

neesmiddelen zoo krachtdadig ondersteunt: de graad namelijk van koude en hitte, de lucht, het voedsel, den drank, bedde, kleeding, gemoedsgesteldheid en dergelijke.

5. Eindelijk, dat een geneeskunstoefenaar nimmer zich te veel aan één voorschrift, door wien ook voorgeschreven, binden moet, want niets is nadeeliger in de beoefenende geneeskunde. Maar altoos moet zijn oordeel en zijne wetenschap de bijzonder plaatshebbende omstandigheden, individueele gesteldheid van den lijder, den aard der ziekte, de eenvoudigheid of zamengesteldheid, opvoeding, leefwijze enz. opzamelen; daarop moet hij zijne vergelijkingen en gronddenkbeelden vormen, en daarnaar zijne voorschriften wijzigen en inrigten, waaruit noodwendig volgen zal, dat men heden zoo, morgen, en zelfs des avonds, anders handelt en bij verschillende voorwerpen eenen verschillenden geneesweg zal bewandelen.

Thans wil ik, na de vermelding van Dr. v. d. BOSCH, zijne wijze van handelen, en na mijne aanmerking er bij gevoegd te hebben,

II., Kortelijk de volgende vragen beantwoorden, — ik zeg kortelijk, omdat zij minder geschikt zijn voor geneeskundigen, maar wel voor de zoodanigen, waarvan ik in den aanvang gesproken heb, namelijk ouders, leeraars, onderwijzers, aanverwanten, vrienden enz.

Wat zijn Kinderpokken?

Door kinderpokken verstaat men die ziekte;

wel-

welke, naarmate van de bijzondere gesteldheid en ontvangbaarheid van het voorwerp, na drie dagen koorsts gehad te hebben, eene meerdere of mindere verschijning van roode vlakjes, daarna etterbevattende puisten, voortbrengt; welke vervolgens dragen en roven vormen, eindelijk afvallen en gemeenlijk indrukken nalaten.

Hoe worden zij onderscheiden?

Zij werden voormaals onderscheiden in:

G o e d a a r d i g e (*Discreta*), en

Z a m e n v l o e ij e n d e. (*Confluentes.*).

Thans, en ook doel en redenmatiger is, dezelve te verdeelen in:

R e g e l m a t i g e en

O n r e g e l m a t i g e, welke laatste dan in:

S t h e n i s c h e en

A s t h e n i s c h e onderscheiden worden.

Aanmerking. Door *Sthenia* verstaat men in de menschelijke natuurkunde dien toestand des ligchaams, welke men kracht of sterkte noemt. Wanneer nu de wederwerking op eene inwerkende ziekte-oorzaak met sterkte of kracht geschiedt, heet zulks eene daardoor ontstane ziekte, Sthenisch, en gevolgelijk zijn dit de onsteking-ziekten, de volbloedigheden (*Morb. Phlogistici Inlammatoria*) der vroegere geneeskundigen.

Door *Asthenia*, in tegen overstelling, verstaat men dien toestand des ligchaams, welken men zwakheid noemt, en in eene te geringe opwekbaarheid des ligchaams bestaat,

staat, waaruit volgen moet, dat de wederwerking der levenskracht, op de inwerkende ziekteoorzaak met te geringe kracht geschiedt, of met eene verbasterde wijze van tegenwerking. De daardoor ontstane ziekte heet men Asthenische, uit zwakheid ontstane ziekte (*Morb. Passivi*, *Negativi*, *morbi anomali.*); wordende de Asthenische ziekten naderhand in directe en indirecte onderscheiden.

Voorts hebben sommige geleerden in *Duitschland* het woord *Hyper* (over) bij de woorden van *Sthenia* en *Asthenia* gevoegd; doch dit zijn spitsvindigheden van het speelziek vernuft, en door HUFELAND en HECKER wederlegd.

Hoedanig is het beloop dezer ziekte, wanneer dezelve goedaardig of regelmatig is?

De onpasselijkheid begint met eene kleine alledaagsche koorts, gepaard met hoofd-, lenden- en buikpijnen, duizelingen, walgingen, neigingen tot braken, matheid in armen en beenen, de slaap meer dan gewoonlijk, korte, krampachtige ademhaling, strak staande oogen, somtijds kleine stuiptrekkingen, een bewijs van het lijden des zenuwgestels. Zweet en pis verkrijgen eenen eigensoortig rottigen reuk. Op den vierden dag vertoonen zich kleine roode vlakjes, als vloobeten, eerst in het aangezigt, daarna op de armen, de handen en het ligchaam, en vervolgens op de beenen.

De vlakjes verheffen zich en worden puistjes; welke in grootte toenemen en tot hunne volkomenheid komen, wanneer koorts en toevallen ophouden; vervolgens beginnen de puisten zich met zekere etterstof op te vullen en derzelver omtrekken worden rood; het aangezigt zwelt, voorts de overige deelen des ligchaams; de koorts, welke nu etterkoorts geheeten wordt, verheft zich, en de pis wordt troebel, terwijl er eene overvloedige afscheiding komt van speeksel.

Tegen den twaalfden dag worden alle toevallen minder, en er volgt gemeenlijk een sterk zweet, somtijds buikloop; de puisten beginnen te droogen in dezelfde orde, in welke zij gekomen zijn, en vallen in een tijdverloop van drie à zes dagen af, nalatende eene roode kleur, inzonderheid van het aangezigt, en menigmalen nablijvende teekenen.

Somtijds is de ziekte zoo goedaardig, dat er bijna geene of zeer weinig ongesteldheid bij den lijder wordt opgemerkt, en vele kinderen, zoo als men zegt, spelende er door komen.

Hoedanig is het beloop van onregelmatige en wel Sthenische pokken?

De koorts is van eenen ontstekingachtigen aard, met al de kenteekenen van dezelve; hevige stuipen en razernijen, neusbloedingen enz.

De uitbotting geschiedt onregelmatig; de pokken zijn rood en brandig; de koorts houdt aan.

De verettering gaat met meerdere zwelling van

de huid gepaard; de koorts verheft zich met eenen vollen pols.

Zelfs de opdrooging geschiedt langzaam; de koorts duurt voort, en somtijds ontstaan er plaatselijke ontstekingen en stofverplaatsingen.

Hoedanig is het beloop van Asthenische pokken?

De koorts heeft alle kenteekenen van zenuwzwakheid of van rottige ontbinding; de zwakheid neemt, hand over hand, meer en meer toe, de zwelling en roodheid zijn gering, de pis is bleek, dun of stinkende.

De uitbotting geschiedt langzaam; de pokken vloeijen zamen, zijn klein en zeer menigvuldig; de toevallen nemen toe, en er paren zich somtijds Petechiën, somtijds gangreneuze vlakken bij; een stinkend zweet verspreidt zich, of er ontstaan hevige buikloopen.

De verettering geschiedt onder afmattende koortsen; de etter zelf is waterachtig, somtijds bloederig, de zwelling gering; ook de kwijling is gering, of zeer overvloedig en scherp; de oogen worden meestal gesloten door de veelheid der pokken, en veelal wordt het gezigt zelve belangrijk aangedaan.

Bij het opdroogen vallen de pokken somtijds geheel weg; de speekselvloed verdwijnt op eenmaal; de toestand wordt door de zenuwtoevallen, gevaarlijk, of door de Petechiën, Gangrena, verbazende ontlastingen van bloed, zweet, pis of afgang, meestal nu doodelijk.

In-

Indien de herstelling volgt, gaat deze langzaam en meestal met nablijvende of nakomende ziekten gepaard, welke somtijds gevaarlijk en doodelijk kunnen worden; somwijlen komen er napokken, welke menigmalen even zeer als de eerste te vreezen zijn.

De kinderpokken zijn eene besmettelijke ziekte; het is nog onzeker hoe laag de besmetting duurt, — voorzeker althans zoo lang als niet alle pokken zijn afgevallen. Nog na de afvalling kan een voorwerp besmetting te weeg brengen.

Welken leefregel behoort men in acht te laten nemen bij goedaardige kinderpokken, in de onderscheidene tijdperken?

Er bestaat onder vele menschen een zeer ingeworteld kwaad, ten aanzien van de behandeling des leefregels in deze ziekte, zoo als dit dan ook het geval is met vele ziekten, en hetwelk niet anders dan de allerverschrikkelijkste gevolgen bestendig na zich heeft gesleept. Het is dit: dat men door ervaring meende te hebben opgemerkt, dat onder een ruim zweet de kinderpokken het beste uitkwamen, en men, gevolgelijk, door warmte, broeijing en vele inwendige, somtijds zelfs zeer walgelijke middelen, dit zweet moest bevorderen en bestendig onderhouden: ondertusschen werd hierdoor veel kwaad veroorzaakt, zoo als door elken zaakkundigen zal toegestemd worden. Aan BOERHAVE, meen ik wel, komt de eer toe, de eerste geweest te zijn, welke van een tegenovergesteld

gevoelen was, en de verkoelende wijze van behandelen voorgeslagen heeft. Waarheid is het, dat door het zweet de uitbotting wordt bevorderd, het zij dit door uit- of inwendige middelen worde bewerkt; doch dat het geenszins doelmatig is, heeft de ondervinding even zoo geleeraard, want de hoofdzaak in de geheele behandeling komt daarop aan, om de pok-dispositie te vernietigen en het minste getal van pokken te verwekken. Daar nu de hitte des ligchaams dit doel geenszins kan bewerken, maar wel zware toevallen en stuipen, koorts enz. kan te voorschijn brengen, zoo is zij als hoogst schadelijk te vreezen.

1ste Tijdperk. Dit gaat gemeenlijk ongemerkt voorbij, ten zij de pokken werkelijk regerende zijn, als dan wordt de aandacht meer bijzonder daarop gevestigd; nu komt er eene verkoelende leefmanier te pas. Wij zeggen verkoelende, omdat sommige geneeskundigen van het eene uiterste tot het andere zijn vervallen, en kindertjes, welke eene weekelijke opvoeding genieten, en zeer voor koude en buitenlucht gespaard worden, thans aan de zwaarste koude bloot stellen.

De leefmanier bepaalt zich hoofdzakelijk tot de volgende zaken:

Voedsel. Vleeschspijzen, eijeren en in één woord alle dierlijk voedsel is nadeelig; maar groenten, gekarnde melk, met brood, gort of

rijst

rijst gekookt, voorts wortelen, appelen, schorseneren, pruimen, en dergelijke, zijn voordeelig.

Drank. Water met citroen- of aalbeziënnat en suiker, gekarnde melk. Bij menschen, welke anders aan wijn gewoon zijn, rijnsche- of moezelwijn, met veel water; brood of gerstenwater met appelen of rozijnen gekookt.

Slaap. Deze zij matig; des avonds vroeg in huis en ter ruste. De morgenuitwaseming op het bedde is schadelijk; zoo de lijder niet kan opstaan, moet vroeg in den morgen het bed veranderd worden; deze bedden behooren van stroo, varen, of paarden haar, en geenszins van vederen te zijn.

Opene lucht. Deze, droog zijnde, is zeer aantebevelen. Opene lucht is het groote behoedmiddel tegen de pokken in Individu, als ook het beste, om de besmetting voor te komen, daar de zuivere lucht de poksmet vernietigt. Altoos is de lucht niet even gunstig: zij kan te koud, te winderig of te vochtig zijn; ook kan het voorwerp te zwak, te gevoelig of te ongewoon aan de buitenlucht wezen, — in dit geval zorge men voor eene doelmatige luchtdoorstrooming in de verblijfplaatsen der zieken en der nog gezonden; maar, kan het zijn, dan begeve men zich bestendig in dezelve. HUFELAND zegt: « rijden in een wagentje," — dit is uitmnntend, als de loopstreek van dat rijtuig verstandig bepaald wordt; want ik heb menigmalen gezien, dat kindermeiden, welke belast

 wa-

waren, om de kindertjes in wagentjes te rijden, dezelve op zeer schadelijke en togtige plaatsen bragten, ja zelfs dezelve stil lieten staan, terwijl zij rustig in gelaghuizen zaten, of ook wel de kindertjes in geringere huizen bragten, waar de Atmospheer zeer schadelijk was.

2e Tijdperk. De leefregel, staat meestendeels gelijk aan hetgeen wij bij het eerste tijdperk hebben opgegeven. Alle uitwaseming verwekkende middelen, inzonderheid de huismiddelen, tot dat einde gebezigd, zijn zeer aftekeuren, dewijl, zoo als gezegd is, het aantal pokken enz. vermeerderd wordt. De kleeding en bedekkingen des beds moeten luchtig en rein zijn; warme baden of wasschen met warm water is schadelijk. De beste drank is eene slappe vlier-thee, welke onschadelijk en zeer zachtelijk de uitwaseming kan bevorderen; wasschingen met koud water en zuurdeeg aan de voeten, kunnen in gegevene omstandigheden voordeelig zijn.

3e Tijdperk. De verettering te bevorderen is het groote doel in dit tijdperk, daarom moet nu de zieke zeer voor togt en koude bewaard worden, ofschoon de warmte zeer schadelijk is, daarom heb ik reeds in den beginne van eene koele temperatuur gesproken. De toegang van togt en koude is thans zoo schadelijk, dat daardoor alleen het invallen der pokken kan veroorzaakt worden.

Thans

Thans is het noodig, veel verdunnende en verzachtende dranken te geven, welke gemeenlijk door de etterkoorts ook gaarne genuttigd worden: gersten- of broodwater, met citroen of een weinig wijn, melk met selters- of geilnauerwater, ook karnemelk. Ligt verterend voedsel: rijst, gort, groenten, gekookte appelen, ook dun vleeschnat met beschuit, zonder eenige kruiderijën, welke altoos schadelijk zijn.

4e Tijdperk. Nu komen meer voedzame spijzen te pas, alsmede de zoodanige, welke zachtelijk ontlasting verwekken, naar gelang der omstandigheden, zoo als: gestoofde pruimen, weinig vleesch en soepen; voorts dun bier, wijn en water, uitwendige wasschingen met laauw water, voetbaden, matige beweging en buitenlucht.

In het algemeen moet ik hier voor eens en voor allen aanmerken, dat geen algemeene leefregel kan worden voorgeschreven; want dat de opvoeding en leefmanier, bijzondere gesteldheid van het voorwerp en zamengesteldheid, somtijds met andere gebreken, bij onderscheidene voorwerpen moeten in aanmerking genomen worden, en ons ten rigtsnoer verstrekken.

In dit en in het voorgaande tijdperk is het, dat sommige kinderen en ook zelfs volwassenen, door het geweldig jeuken, hetwelk van de meerdere of mindere roosachtige ontsteking en gevoeligheid van de huid afhangt, genoodzaakt worden, zich somtijds afzigtelijk te krabben; dit moet, om meer dan eene reden, worden

ver-

verhoed, want meest altoos worden zoodanige voorwerpen afzigtelijk van der pokken lidteekens geschonden. Het is dan noodig, dat men, zoodra zij tot rijpheid gekomen zijn, de pokken opent en van haren bevattenden etter ontlast. Dit geschiedt het best met een klein lancetje, eene platte naald, of fijn schaartje. Het behoort eene aangename bezigheid van de moeders, of broeders en zusters te zijn. Na de opening van de pokken, worden zij met eene spons met water en melk, best ook met goulard of rozenwater, afgewasschen; hierdoor wordt de jeukte verminderd, het onmatig krabben voorgekomen, en daardoor het getal lidteekens verminderd. Ik heb door onmatig krabben toevallen zien ontstaan, welke den dood ten gevolge hadden.

Voorts zorge men zeer, dat de oogen zoo veel mogelijk voor het zonnelicht beveiligd worden; hierdoor alleen kan men belangrijke gebreken aan dezelve voorkomen. Bemerkt men eene of meer pokken in het oog, dan moeten zij zoo spoedig mogelijk geopend en de oogen steeds met weegbre, rozen- of gaulard water gewasschen worden.

Welken leefregel moet men onderhouden bij Sthenische kinderpokken?

Alvorens wij deze vraag beantwoorden, moeten wij andermaal aanmerken, dat deze toestand niet alleen zeer verschillende is van den volgenden, maar eene geheel en al tegen overgestelde

be-

behandeling vordert, zoo als wij in onze voorgaande aanmerking, over de woorden Sthenia en Asthenia, kortelijk hebben aangetoond.

Het is van de grootste aangelegenheid, hierop opmerkzaam te zijn; want het verzuimen daarvan kan niet alleen de grootste dwaling te weeg brengen, maar ook de belangrijkste gevolgen na zich slepen. Immers, hetgene bij het eene voorwerp zeer is aangewezen, is hoogst schadelijk bij het andere, en daarom rust zoo zeer de verpligting op den Heelmeester, ouders, enz., om, in belangrijke omstandigheden, den raad van eenen Geneesheer, welke met eenen verlichten blik, het eene van het nadere weet te onderscheiden, in te nemen.

Nu dan, bij Sthenische kinderpokken moeten aderlatingen en plaatselijke bloedontlastingen niet verzuimd worden. Zij alleen, en, ja! wij herhalen het, bij eene hoogst verkoelende leefmanier, waartoe wij ook zelfs in dit geval ontlasting verwekkende middelen brengen, gelijk, bij voorbeeld: geconfijte Tamarinden, Manna, sijroop van rhabarber, enz.; deze zijn, in deze tijdperken, de plechtankers, waarop de geneeskundige behandeling somtijds geheel rusten kan.

Het zal dus, uit hetgeen wij aangevoerd hebben, gemakkelijk vallen, de juiste besluiten op te maken; want *koude* en veel verdunnende dranken, met vermijding van alle dierlijke en prikkelende (verhittende, aanzettende) spijzen en dranken, zijn de belangrijkste aanwijzingen, welke in het

1ste, maar inzonderheid ook in het 2e tijdperk, gegeven en aangeprezen kunnen worden.

3e Tijdperk. Indien de Sthenische toestand blijft voortduren, dan ook blijven wij rustig onzen weg bewandelen. *Opene lucht* kan niet genoeg aanbevolen worden, somtijds zelfs zijn aderlatingen nog noodzakelijk, althans onschadelijk en nuttig.

Bij de overige tijdperken ervaart men mogelijk nimmer den Sthenischen toestand, en bij aldien dezelve al mogte plaats hebben, hetwelk bij volwassene menschen zoude kunnen gebeuren, dan zijn onze voorgaande aanwijzingen genoegzaam, om ten rigtsnoer te verstrekken.

Hoedanig handelt men het beste bij de tweede soort van onregelmatige pokken, namelijk Asthenische?

1ste en 2e Tijdperk. Is de gesteldheid van het kind van eenen zenuwachtigen aard, dan komen wasschingen met welriekende wateren, laauwe baden, en een opwekkend dieet te pas. Zuurdeeg aan de voeten en in den nek, somtijds zelfs spaansche vliegen; maar inzonderheid behoort al datgene vermeden te worden, wat het zenuwgestel kan aandoen; daartoe is noodig, dat, zoo de lijder tot jaren van onderscheid gekomen is, men hem of haar beware voor alle mogelijke gemoedsaandoeningen, het zij die opwekkende, het zij die nederdrukkende zijn. Alle aandoeningen zijn nadeelig, kalmte

der

der ziel en der hartstogten is een groot vereischte.

Bestaat er eene geneigdheid tot rotting, hetwelk uit de groote toenemende zwakheid, zwart beslagene tong en ingevallen pols, mitsgaders andere reeds opgegevene teekenen, vrij duidelijk is, dan komt het gebruik van zure dranken, inzonderheid van het vitrioolzuur zeer te stade. Versterkende voedsels en, voor alle dingen, reinheid van de dampkringslucht en bekleedingstukken, en vooral ook, om meer dan eene reden, zoutzure berookingen.

3e Tijdperk. Thans neemt de zwakheid gemeenlijk zoodanig de overhand, dat de toestand, door stuipen, buikloop, bloedvloeijingen en andere reeds genoemde toevallen, hoogst gevaarlijk, ja, doodelijk wordt.

Nu komen de sterkste opwekkende spijzen, maar deze kunnen heden niet meer genomen worden, dus dranken, zoo de lijder ook deze tot zich wil en kan nemen, te pas. Rijkelijk gebruik van wijn, welke naar mate van opvoeding en leefwijze, onze keuze bepalen moet, daar het blijkbaar is, dat menschen, welke dagelijks aan wijn gewoon zijn, thans zeer krachtige wijnen moeten gegeven worden. Zoo als bij voorbeeld, Bourgondiën, Xeres, Madera, Constantia, en bij arme menschen kan men zelfs brandewijn geven; het komt er alleen op aan, om denzelven bij herhaling en in kleine giften toe te dienen. Uitwendig komen wasschingen

met

met kamfer, brandewijn, wijn, waarin welriekende kruiden of bloemen afgetrokken zijn; spaansche vlieg- en mostaard-pleisters aan de beenen; tusschen de schouderbladen en op de borst, is het mogelijk, geheel warme baden.

Openbaren zich in deze ziekte, onder welk eene gedaante zij zich ook voordoet en in welk een tijdperk ook:

Hevige kolijken, dan zette men lavementen en legge doeken in warme melk en water, of kamfer, brandewijn met Opium, honig en water tot een gebonden vocht gemaakt, over den buik; somtijds ontstaan de kolijken uit winden, in dit geval zijn omslagen van koud water, indien geene andere aanwijzingen dit verbieden, zeer aan te prijven.

Buik-loopen. Het is herhaalde malen gezegd, deze geenszins te verhinderen, daar zij in vele gevallen voordeelig zijn kunnen. Ondertusschen kunnen zij te hevig worden, waaruit verzwakking en de dood ontstaan kan. Alsdan geve men gerstenwater met rooden wijn te drinken, gepelde gerst, Sago, en Saleb-pappen te eten; versche lucht, eene warme stoving op den buik; de bovengemelde kamferbevochtiging kan nuttig zijn. Inwendig kan een weinig sijroop van slaapbollen worden toegediend.

IJlingen. Meestal ontstaan deze uit eenen Sthenischen toestand, waarover reeds genoeg gesproken is. Zijn zij een gevolg van zenuw-

zwak-

zwakheid, van zuurdeeg, mostaard- of spaansche vlieg pleisters.

Stuipen. Deze zijn een gemeen zeer vergezellend toeval, hetwelk meestal te vreezen is. Niets is beter dan de koude opene lucht. Dadelijk brenge men den lijder in dezelve. Het doet er geenszins toe, al is de uitwendige koude zelfs zeer groot; doch is het onmogelijk, om den lijder in de opene lucht te brengen, dan bezige men begietingen met koud water; alle ramen en toegangen voor de lucht zette men open en de vrije lucht worde ongehinderd toegelaten, terwijl men zachtjes met eene lepel koud water in den mond giet.

Bloedingen. Hier komen koude omslagen van water, waarin *Aluin* gesmolten is, te pas.

Hiermede nu meen ik aan mijn voorgestelde plan voldaan en deze allezins belangrijke stof afgehandeld te hebben. Het zal in het minst niet noodig zijn, aan te merken, dat elk, wie hij ook wezen moge, geenszins zich vermeten moet, te meenen, nu zonder geneesheer deze ziekte te kunnen behandelen. De Heelmeester legge zich met ijver toe op al datgene, wat in deze belangrijke zaak zoo hoog noodig is, en houde steeds onder het oog, dat het leven van belangrijke personen en lievelingen, met vertrouwen, in zijne handen wordt overgegeven; dat de zoo weldadige wetten van den vader des vader-

lands hem dure pligten ter vervulling oplegggen; en dat hij eenmaal voor den grooten regter van hemel en aarde zal verschijnen, waar hij de handen van onschuld zal moeten opheffen.

Zij, die verder eenigen lijder omringen, hebben duidelijk in dit stukje gelezen, dat zij geenszins vertrouwd zijn, om de beslissende stem te voeren; maar dat zij slechts leerzame wenken ontvangen hebben, dewijl een kunstoefenaar niet altoos aan de sponde kan staan, en tevens, dat zij door vragen wijzer, en, door met bescheidenheid aanmerkingen te maken, soms den geneeskunstoefenaar van dienst kunnen zijn; daarom dan ook is het tweede gedeelte alleen maar betrekkelijk gemaakt tot datgene, hetwelk kennis aan de ziekte en aan den leefregel betreft.

Indien mijne pogingen eenigzins doelmatig zijn, althans zoo zij slechts tot heil van het lijdend menschdom strekken kunnen, zal ik mij den daaraan besteden tijd geenszins beklagen: doch ik herhaal het hier, — het is beklagenswaardig, dat over deze ziekte nog één woord moet gesproken worden, dewijl de goede God ons het middel geschonken heeft, om dezelve uitteroeijen.

—*—

AAN-

AANTEEKENINGEN.

(1) *Pagina* 3.

Ofschoon de waarde der koepokinënting en derzelver beveiligend vermogen, tegen de kinderpokken, door duizende daadzaken onwedersprekelijk bewezen is, moet ik er thans nog een paar bijvoegen.

Op het dorp *Rossem* waren, door de vaderlijke zorg van den Heer J. GANDERHEIDEN, Schout aldaar, *alle* kinderen gevaccineerd, behalve één jongetje, uit een huisgezin, hetwelk men, ik weet niet, om welke reden, teruggehouden had; de overigen hadden uit dit huis de kunstbewerking, met goed gevolg, ondergaan. Dit eene kind heeft de kinderpokken gekregen en heb ik persoonlijk gezien; de besmetting heeft zich niet verspreid, — het is bij dat ééne kind gebleven.

Te *Thiel* hebben dit jaar de kinderpokken Epidemisch geregeerd en, volgens berigten, welke ik van achtenswaardige en deskundige mannen verkregen heb, is niet een der gevaccineerden, namelijk waar deze kunstbewerking eenen geregelden loop ten gevolge had, en onder het oog van een Geneesheer afgeloopen was, door de kinderziekte aangetast, ofschoon ook daar, zoo wel als elders, de laster elken uitslag der huid, zoo gewoonlijk bij pok-epidemiën, voor kinderpokken wilde aangenomen hebben. Ik wensche zeer, dat de Genees-

heeren van die stad een verslag van den loop der ziekte geven zullen.

Een merkwaardig geval moet ik hier nog aanteekenen, hetwelk mij door den platten lands-Heelmeester te *Driel* is medegedeeld.

Zijn Ed. had aan een voorwerp de koepokken ingeënt, en deze, als naar gewoonte verschijnende, liepen geregeld af. Op den veertienden dag braken de kinderpokken uit; doch het kind is er uitstekend gemakkelijk doorgekomen. Zijn Ed., geen kwaad kunnende vermoeden, had, op den negenden dag der vaccinatie, stof uit de koepokken verzameld, en daarmede successivelijk mogelijk honderden ingeënt. — Al zijne inentingen zijn doelmatig geweest, en hebben ware koepokken te voorschijn gebragt, zoo als in het dorp *Rossem*, waar Z.Ed. de koepokinëntingen verrigt heeft, mij gebleken en zoo even vermeld is.

Mij is dit zelfde geval bij twee voorwerpen, te gelijk door mij, in het jaar 1801, ingeënt, voorgekomen. Ik heb daarvan een verslag en, zoo ik mij niet bedrieg, belangrijk betoog geschreven in een werkje, getiteld: *Waarnemingen, de koepokken betreffende*, door mij destijds uitgegeven, en gedrukt te *Purmerende*, bij B. PEEREBOOM en ZOON, waarin ik niet alleen de waarde der koepokken duidelijk in het licht gesteld, maar ook bewezen heb, dat de besmetting van het kinderpokgift reeds had plaats gehad, eer de vaccinatie geschiedde, en, ten andere, dat het kinder- en koepokgift een en dezelfde ziekteprikkel voor de levenskracht is, dat het gewrocht slecht aan de oorzaak overeenkomstig is.

(2) *Pagina* 23.

Dit is eene opmerkenswaardige zaak, welke stof tot onderzoekingen geeft. Het is door mij ondervonden, dat een jong kindje de kinderpokken bekwam en zuigende

was; nu braken aan de borsten en rondom den tepel bij de moeder kinderpokken uit, ofschoon de moeder dezelve reeds voor langen tijd had doorgestaan; zij liepen wel gelijkvormig aan ware kinderpokken af, doch derzelver tijdperken veel korter en zonder hinder anders dan plaatselijke ongesteldheid te veroorzaken.

Bij eene Pok-epidemie verschijnt somtijds bij velen, welke met de zieken in onmiddellijke aanraking komen, ofschoon zij de ware kinderpokken, sommigen zelfs in eenen hoogen graad, hebben doorgestaan, een pokachtig uitslag, hetwelk menigmalen het aanzien van ware kinderpokken heeft, en door onkundigen daarvoor gehouden wordt; doch hetwelk ik nimmer dan zeer goedaardig gezien heb, en spoedig verdwijnt. Dit heb ik ondervonden bij eene pok-epidemie, welke ik te *Blokzijl* gezien heb; maar zoo heb ik destijds ook gezien, dat kinderen, welke de koepokken regelmatig hadden doorgestaan, een zoodanig pokachtig uitslag bekwamen, doch geenszins ware kinderpokken; althans waren dezelve alsdan bijzonder goedaardig en liepen in zeer korte tijdperken af.

Het is uit dit, zoo wel als de voorgaande aanteekening, onwedersprekelijk bewezen, dat hierdoor de *Identiteit* van den kinder- en koepokstofprikkel bewezen wordt; maar ook even duidelijk is het, dat in de boven opgegevene gevallen de geheele ontvankelijkheid der levenskracht niet volkomen vernietigd was, waarvan de oorzaak mij nog niet klaar en redenmatig bewezen is.

Van daar dan de laster, welke meermalen zoo baldadig de waarde der koepokken bezwalkt heeft, en nog, tot ongeluk van zoo velen, daarmede blijft aanhouden; want onkundigen, zoo wel als kwaadwilligen, zullen elken uitslag, wanneer die, staande eene pok-epidemie, verschijnt, voor ware kinderpokken opgeven, ofschoon zij op andere tijden daarop bijna geene aandacht zullen vestigen. Het behoort wel een uitslag geheeten te worden, die een gevolg van de prikkeling der smetstof op

de huid is; maar geenszins ware kinderpokken, immers altoos is het beloop althans in veel kortere tijdperken, hoogst goedaardig en zelden aanmerkenswaardig.

Na inëntingen met de koepokken wordt er meermalen een pokachtig uitslag waargenomen, hetwelk zich nu eens vroeger, dan eens later openbaart; meestal evenwel bij kwaadsappige kinderen; inzonderheid heb ik dit gezien, waar ik *Siphilus*, bij overerving, vermoedde. De meeste worden zonder geneesmiddelen, sommige slechts door wasschen met koud water genezen; bij weinige heb ik, uit hoofde van mijne vermoedens, het *Murias Hydrargyri Oxydulat*, met goed gevolg, gegeven.

Ik durf het geenszins bepalen, of stof, genomen uit koepokken, bij kinderen, welke werkelijk ongesteld, of *scabieus* of ander uitslag hebben, bij anderen over gebragt, mede eene eruptie kan veroorzaken; echter zou ik altoos van oordeel zijn, dat men zich daarvan zeer wel kan onthouden.

(3) *Pagina* 25.

Ter dezer plaatse, en ook naderhand, zal het blijken, dat HUFELAND het in de boven opgegevene aanteekening bedoelde heeft trachten te verklaren. Gaarne wil ik erkennen, dat, zonder spitsvindigheden, er waarschijnlijk geene andere van kan gegeven worden; doch men houde het mij ten goede, dat ik, behoudens de hooge eer aan den schrijver verschuldigd, de zaak niet voor opgelost reken. Doch het heeft en moet ook geenen den minste invloed hebben, noch op onze behandeling, noch op de waarde der koepokinënting, en ik blijf van gevoelen, dat ontdekkingen, desaangaande, hoogst aangelegen zijn.

(4)

(4) *Pagina* 34.

Zouden wij hier niet veilig vooronderstellen mogen, dat de zuurstoflucht alleen dit vermogen oefende? Het is opmerkelijk, dat juist het kwikzilver en het *Antimonium* zulke belangrijke geneesmiddelen in de kinderpokken zijn. Het is bewezen, dat de zuurstof, het kwikzilver en het *Antimonium* zulke belangvollen geneesmiddelen in de Venusziekten zijn: zoude wij dan ook als een gevolg niet mogen vooronderstellen, dat alleen de zuurstoflucht deze werking oefende? Schoon ik daarom geenszins gelijksoortigheid in deze ziekten wil aangenomen hebben, evenwel zouden er eene zekere betrekkelijke *Identiteit* kunnen bestaan, in welke genoemde geneesmiddelen eene Chemische verandering te weeg bragten. Het ware te wenschen, dat met de zuurstoflucht proeven genomen werden: mij althans zijn zij niet bekend.

Wel heb ik ondervonden, dat de poksmettige Atmospheer door de zuurstoflucht gezuiverd, en haar besmettend vermogen ontnomen werd: op een en ander grondt zich mijn gezegde.

(5) *Pagina* 54.

Hufeland beveelt ter dezer plaatse ook in dit geval *Calomel* aan. Wat mij aangaat, ik ben van oordeel, dat deze bij Asthenische kinderpokken, waarbij geneigdheid tot, of dadelijke rotting, met groote verzwakking, aanwezig is, geen voordeel, mogelijk nadeel veroorzaken kan, daar zij de levensdadigheid vermindert en tot meerdere ontbinding der vochten aanleiding geeft.

(6)

(6) *Pagina* 63.

Over de bereiding van het *Regulus Antimonii medicinalis*, het *Sulph. Puriss. Antimonii* en *Sulph. fixat. Antimonii*, behoort men het werkje van den Heer v. d. bosch zelven te lezen. In de *Pharmacepœa Batava* zal men deze middelen niet aangeteekend vinden.

Men treft bereidingen van de *Regulus Antimonii* in de *Pharmacopœa Roterodamensis*, *Hagana*, *Harlemensis* en anderen aan; ten aanzien der overige geneesmiddelen kan men nalezen elzevier, *Woordenboek*, 1 Deel, Bladzijde 158. —

(7) *Pagina* 63.

R. *Aq. C. Aurant. unc.* iii.
Naphœ unc. i.
Extr. C. Peruv rubr. dr. ii.
Vini Opii aromat. Gutt. xx.
Syrup Altheœ unc. i.
M. D. S. Om het uur een lepel. K.

(8) *Pagina* 63.

R. *Sulph. Potassœ Sulph. Scr.* i.
Mannœ Canellat.
Pulpœ Cassiœaa unc. i.
Aq. Fœniculi q. s.
Ut. F. Condit. Sive Linctus.
D. S. Om het uur een eijerlepel, tot er ontlasting komt. K.

Of:

Of:

R. *Sulph. Potassæ Sulph. Scr.* i.
Carb. magnesiæ dr. ii.
Mannæ
Syrup. r. Rhei el.aa unc. i.
M. D. S. Het gebruik als voren. K.

*** *Bij den Drukker en Uitgever dezes,* JOHANNES NOMAN, *Boekhandelaar, te* Zalt-Bommel, *zijn de navolgende Geneeskundige werkjes te bekomen:*

KAUSCH en W. VAN REES, Onderwijs voor den Landman, of prijsverhandeling over het Miltvuur en derzelver Geneeswijze van het Rundvee. Groot 8vo. Tweede druk. *Uit het fonds van* J. H. MOELEMAN. *f* 0,75.

SCHALLERN, (G.) Onderwijs voor den Buitenman, of proeve met de prikkelende Geneeswijze, als de eenigste, welke de onderving tegen de Veepest heeft, en algemeen onderwijs, hoe het Hoornvee bij de ziekte te behandelen, groot 8vo. *f* 0,40.

